

MANEK

Magazin nezavisne kulture

Broj 15 / 2026.

MANEK

Magazin nezavisne kulture

Broj 15 / 2026.

MANEK

Broj 15
2026 / BEOGRAD

IZDAVAČ:
ASOCIJACIJA NEZAVISNA KULTURNA SCENA SRBIJE (NKSS)
KOORDINATOR@NEZAVISNAKULTURA.NET
WWW.NEZAVISNAKULTURA.NET

UREDNICE
Branislava Opranović, Silvia Dražić

REDAKCIJA
Darija Dragojlović, Teodora Jonuzović, Lidija Krnjajić, Tatjana Marticki Cvejin
SKUP (Savez kolektivne umetničke prakse)

UREDNICA FOTOGRAFIJE
Darija Dragojlović

KREATIVNO OBLIKOVANJE I ILUSTRACIJE
Nina Janković

VIZUELNO OBLIKOVANJE, DIZAJN KORICE, PRELOM I OBRADA FOTOGRAFIJA
Darija Dragojlović

AUTORKA FOTOGRAFIJE NA NASLOVNICI
Marija Erdelji

LEKTURA I KOREKTURA
Vesna Grginčević

KOORDINACIJA
Luka Knežević - Strika

ŠTAMPA:
STANDARD2 (Beograd)

TIRAŽ:
500

ISSN 2334-7090 = Manek (Beograd) COBISS.SR-ID 196056588

Ova publikacija je finansirana/kofinansirana od strane Evropske unije. Sadržaj je isključiva odgovornost Asocijacije NKSS i ne mora nužno odražavati stavove Evropske unije.

Co-funded by the European Union

NKSS
NEZAVISNA KULTURNA SCENA SRBIJE

CRNO - BELI SVET
Silvia Dražić
6

KAKO SE IGRA EXPO
Š.U.M. (Šta umetnost misli?)
Platforma Šok ZaDruge
7

UPRAVLJANJE SISTEMOM KOJI NE POSTOJI
Virdžinija Đeković
11

NESTANAK GALERIJA ALUZ I AUNS SA MAPE IZLOŽBENIH PROSTORA
Tatjana Marticki Cvejin
17

RAZGRADNJA GRADOVA
21 - 42

PRAVO NA GRAD
Teodora Jonuzović
23

MAFIJA PROFITIRA, GRAĐANI NITI DIŠU, NITI ŽIVE
Branislava Opranović
27

NOVI SAD ŽRTVA KULTUROCIDA
Branislava Opranović
33

ZBIJENI REDOVI GRAĐANA U ODBRANI GRADA
Branislava Opranović
37

GENERALŠTAB – SIMBOL OTPORA
Teodora Jonuzović
43

RADIJSKI ODJEK NEZAVISNE KULTURNE SCENE
Lidija Krnjajić
55

NE:BITEF BORBA ZA JAVNO DOBRO
Borisav Matić
47

NOVOSADSKI NEPOSLUŠNI DOMUS RADIO
Igor Mihaljević
57

ČETIRI VODE: SESTRINSTVO, JEDINSTVO I RADIKALNA NEGA
Lidija Krnjajić
59

ZAJEDNICA UMETNOSTI I KULTURE (ZUK) VREME ZA NEPOSLUŠNOST
Silvia Dražić
63

HRONIKA REPRESIJE U KULTURI
Zajednica umetnosti i kulture (ZUK)
67

CRNO — BELI SVET

Piše: Silvia Dražić

Uvodnik

Petnaesti broj *Maneka*, časopisa za nezavisnu kulturu, ponovo se, posle više godina, objavljuje u crno-beloj štampi. S jedne strane, to je posledica i direktan odraz aktuelnog finansijskog položaja nezavisne scene koja je gotovo u potpunosti i ne slučajno ispala iz vidokruga republičkih, pokrajinskih i lokalnih konkursnih komisija. S druge, upravo to, na neki način iznuđeno opredeljenje za skromniju opremu časopisa, zadobija i značajan simboličiki potencijal budući da verno prikazuje od svake boje ispranu sliku stvarnosti u kojoj trenutno živimo. A kao što je poznato, izostanak boje razlike čini vidljivijim i jednoznačnijim, svodi ih na crno i belo ili, egzistencijalnijo formulisano, na mi ili oni raspoloćenog društva naše današnjice. Gramši je ponovo u modi i kao da živimo njegovu čuvenu rečenicu, „Stari svet umire, a novi svet se bori da se rodi. Ovo je vreme čudovišta". Prisustvujemo nakaradnoj agoniji umirućeg i porodiljskim mukama onog drugog, čije konture su još sasvim neizvesne.

Sadržaj časopisa umnogome ponavlja ovo dvojstvo i lomi se na dve celine.

Prva predstavlja svojevrsnu anamnezu, koja je po uočenim simptomima uporediva sa delovanjem tzv. smokve davitelja (*Ficus aurea*), biljke koja počinje život kao semenka u krošnji drugog drveta. Puštajući korenje koje obavija stablo domaćina, blokirajući mu protok hranljivih materija, vremenom izraste u samostalno stablo, dok domaćin ispod nje uvene i istruli.

Drugu celinu čine tekstovi koji se fokusiraju na suprotnu stranu spektra i, svedočeći o građanskoj neposlušnosti i pobuni, nastoje da ulove iskru svetlosti koja se nazire iza ove zagušujuće pomrčine. Ako je ono bila bolest, ovo je borba za izlečenje.

U crno-belom svetu na jednoj strani je zloupotreba moći, pohlepa i potpuna ravnodušnost prema istini ili pravdi, sudbini građana, društva i, konačno, same države.

Tokom nemačke odmazde nakon bitke na Sutjesci za vreme Drugog svetskog rata, u ratnom dnevniku nemačke divizije zapisano je 13. juna 1943: „Večeras streljano trinaest civila. Dve stotine kuća porušeno. Inače ništa novo."[1] Možemo da zamislimo kako danas sa istom ravnodušnošću neko zapisuje: „Danas prebijeno i uhapšeno... porušeno... itd."

Na drugoj strani nalazi se briga i otpor, nepristajanje. Kako o tome piše Žinet Pari: „Kada se narod pobuni protiv lažne demokratije, razlog tome je obično korupcija, ali ono što doliva ulje na vatru najčešće je gubitak slobode izražavanja, lažna komunikacija, Hermes kome su zapušena usta".[2] Ovde je proliveno možda i previše ulja (mada to nije učinila Anuška). Štaviše, i dalje se nemilice doliva. Zamazani njime, studenti, građani, umetnici, kulturni radnici sve odlučnije i masovnije opiru se zagrljaju one smrtonosne smokve.

[1] Danijela Jovanović, *Sećanje i Drugi svetski rat*, Službeni glasnik, Beograd, 2025, str. 239.

[2] Žinet Pari, *Paganske meditacije*, Fedon, Beograd, 2020, str. 2018.

KAKO se igra EXPO

Pišu: članovi platforme Šok ZaDruge
Š.U.M. (Šta umetnost misli)

Jovana Blagojević, performans *Dunavski delfin*, park Ušće, 2026.

Još jedna demonstracija moći koju država sprovodi novcem i resursima građana Srbije

U prvoj polovini 2026. objavljeni su rezultati konkursa u oblasti kulture za Beograd, Novi Sad i Autonomnu Pokrajinu Vojvodinu, a ujedno je raspisan i Konkurs za projekte u oblasti kulture i umetnosti u okviru izložbe EXPO 2027.

Poslednjih godina u Srbiji, što se pojačalo društvenopolitičkom krizom nakon pada nadstrešnice na Železničkoj stanici u Novom Sadu, kultura i umetnost su krajnje devastirani. Društvo se intenzivno polarizuje, a u neformalnom govoru, koji promptno registruje društvene promene i napetosti, ukorenilo se, interno poznato: mi i/ili oni.

A kada smo kod „igre" koja nas očekuje u 2027. postavlja se pitanje – ko smo to mi i ko su to oni i kako se međusobno „igramo"?

Kako to najčešće biva u duboko koruptivnim sistemima bez cilja... tako ni ovu priču o EXPO-u ne možemo sagledavati samo iz ugla još jedne velelepne manifestacije koju vlast priprema na „radost i ponos svojih građana".
Beograd je 2023. zvanično izabran za realizaciju izložbe/projekta EXPO 2027. Srbija je održala razne manifestacije upitnih sadržaja i finansiranja, ali dugo najavljivan projekat EXPO 2027 trenutno je kruna u projektima vlasti koja strmovito urušava državu. Da nam ne zafali ironije, sve to čini pod sloganom „Srbija pobeđuje". Koja Srbija, ko su njeni igrači u ovoj igri i u čemu tačno pobeđuje?

Od 2023. do danas, desila su se brojna javna obećanja, grandiozni planovi i razni projekti koje je vlast ponosno promovisala. Ako pogledamo problematiku samo sa stanovišta urbanizma, Srbija još uvek čeka metro, nove i rekonstruisane železničke stanice su u rizičnom stanju, dok se na Železničkoj stanici u Novom Sadu dogodio i fatalni ishod. U gradovima se intenzivno sprovodi urbicid. Značajni festivali i kulturne manifestacije polako nestaju sa radara, ili se promenom upravnih odbora i odgovornih urednika/ca gubi njihov značaj i suština.

Ima li EXPO upotrebnu dozvolu?

Da ovde ne bismo detaljno analizirali podelu budžetskih sredstava tokom 2025. i 2026. godine, kroz kratak opisni izveštaj možemo zaključiti kakva je situacija i kako se reflektuje na sadašnjicu. Budžet za javne konkurse u oblasti kulture i umetnosti smanjen je gotovo za 60%. Konkursi koji su ranije bili kontinuirano zastupljeni već dve godine zaredom izostaju (primer: Konkurs za finansiranje umetničkih dela u oblasti vizuelnih umetnosti). Nekim konkursima je promenjen formalni naziv, što bitno utiče na ulogu i kategoriju projekata kojima se konkuriše na poziv (primer: savremeno stvaralaštvo – u amatersko kulturno i umetničko), dok se u rezultatima raspodele dodeljenih sredstava uočava isključenje i negiranje nezavisnog kulturnog sektora koji u svojim praksama daje prednost savremenom umetničkom stvaralaštvu, kritičkoj i angažovanoj umetnosti koja je tokom kriznih društvenopolitičkih događaja generisala podršku, solidarnost i otpor. Prošlogodišnji konkursi čiji rezultati još uvek nisu objavljeni, ove godine nisu ni raspisani. Sve to nije slučajno ako se imaju u vidu paralelne pripreme za EXPO 2027, te se otvaraju dve ključne polemike.

Ko je nezavisna kulturna scena Srbije i čiji je projekat EXPO?

Okruženi simulacijom kulture koja se održava raznim događajima pod znakom pitanja i novim/starim/fantomskim organizacijama koje se pojavljuju u rezultatima konkursa i u izveštajima o dodeljenim sredstavima, uviđamo da sva ta udruženja imaju jasnu agendu ili slične programske aktivnosti. Bilo da je to organizovanje jeftinih zabava za široke mase uz kupus i pečenje, ili programi u kojima se promoviše nacionalni zanos i teme srbovanja, srednjovekovna mitologija i poklonjenje ćirilici, pa i naizgled neutralni programi koji tematizuju mentalno zdravlje, mir i ljubav, uvek je to isključivo kroz zataškavanje realnih društvenopolitičkih problema sa kojima se suočavamo. Glavni ishod ove simulacije upravo je sve snažnija polarizacija u kulturnom sektoru, ali i brisanje jedne kulturno-umetničke struje – naravno sistemski.

Da li je poziv upućen prvog aprila 2026. Nezavisnoj kulturnoj sceni Srbije da učestvuje na EXPO 2027. bila prvoaprilskih šala i vid demonstracije „igre" vlasti sa nezavisnom kulturnom scenom? Ne znamo, mada takav bezobrazluk nije nemoguć.

Ipak, ovaj poziv je ili dokaz totalne deluzije glavnih organizatora projekta, ili jedan vid ucene NKSS-a da prihvati igru.

Svedoci smo da organizatorima nije potrebna nezavisna kulturna scena Srbije da bi izložba EXPO bila realizovana. Državna propaganda razvila je široku mrežu kaskadera i statista koji će odglumiti savremene stvaraoce. Ovo je još jedna demonstracija moći koju država sprovodi novcem i resursima građana Srbije.

Programske kategorije u okviru izložbe EXPO 2027 daju dodatnu misteriju šta njeni organizatori očekuju od nezavisne kulturne scene.

Uzećemo za primer – savremeni ples i cirkus. Ako pogledamo rezultate konkursa za finansiranje projekata u oblasti savremenog stvaralaštva ili umetničke igre u 2025. i 2026. godini, zaključujemo da je mizerno malo novca dato organizacijama koje su članice NKSS-a, ili se pak zaista bave nezavisnim savremenim umetničkim plesnim stvaralaštvom. S druge strane, u pozivu organizatora EXPO-a koji je upućen NKSS-u upravo se traže projekti u oblasti savremenog plesa i cirkusa odnosno produkcija i realizacija. Da li se ovo može slobodno protumačiti kao ucena nezavisne kulturne scene Srbije?

Možda je lopta samo prebačena u polje NKSS-a, što znači da je NKSS mogao da prihvati ili da odbije igru, ali da ujedno bude i onaj ko odlučuje o ishodu svoje budućnosti kada je u pitanju potencijalno finansiranje (država ponovo pere ruke?).

Ovim otvaramo i drugu polemiku – šta je ovde zapravo država, pa samim tim i EXPO kao manifestacija, ili da li je EXPO zaista državni projekat?

Velike manifestacije poput EXPO-a u sebi uvek nose koruptivni potencijal. Nije ništa drugačije ni sa Olimpijskim igrama, sportskim svetskim prvenstvima, ali i ostalim tipovima igara, pa i onih na sreću. Ono što, čini se, izdvaja EXPO 2027 u Srbiji, nije pitanje korupcije, već pitanje da li ga zaista organizuje država koja želi da promoviše sebe, ili je u pitanju privatni kapital maskiran u odelo države?

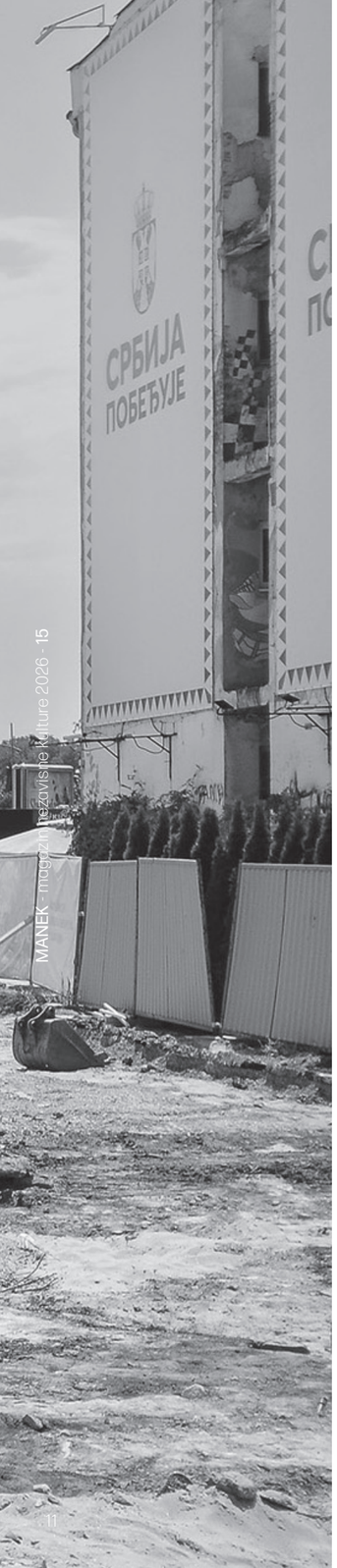
Kao u basni u kojoj vuk na sebe navlači jagnjeću kožu, EXPO predstavlja primer da privatni, u ovom slučaju bolje reći kriminalni kapital, ogrnut kožom (mrtve države), sprovodi, uređuje i kontroliše projekat. Ali ko je pokraden i od koga je oteto?
U ovoj basni – od građana države pod imenom Srbija, od kojih neki, kao i u ovoj alegoriji, ne vide da je vuk ušao u stado. Da li će ovčice pogledati vuka u oči i shvatiti da on nije ovca, već vuk, pitanje je hrabrosti, a ne razuma.

Ali, da se vratimo na igru.

Jasno je da pod postavljenim uslovima to zapravo nije igra po pravilima, pa bi samim tim i odluka da se u takvu igru ne uđe, odnosno da se poziv za igru odbije, trebalo da bude jedini odgovor nezavisne kulturne scene. A za one koji imaju ideju da se igraju, ili bar da se lože da je to stvarno igra, uvek je tu Ložionica kao dobar trenažni teren i priprema za glavnu utakmicu.

Neka igre počnu.

Gradilište EXPO; Foto: Mašina

JAVNI KONKURSI U KULTURI

Upravljanje sistemom koji ne postoji

Piše: Virdžinija Đeković

Finansiranje kulture jedan je od ključnih pokazatelja prioriteta javnih politika, ali visina budžetskih izdvajanja sama po sebi ne pruža potpunu sliku o položaju kulture u jednom društvu. Podjednako važni pokazatelji odnose se na način raspodele javnih sredstava, odnos između institucionalnog i projektnog finansiranja, efikasnost konkursnih procedura i mogućnost različitih aktera da ravnopravno učestvuju u sistemu javne podrške razvoju savremene scene. Analiza finansiranja kulture u Srbiji, zajedno sa pregledom realizacije konkursa Ministarstva kulture, pokrajinskih i organa lokalne samouprave, ukazuje na nekoliko međusobno povezanih trendova koji značajno utiču na funkcionisanje kulturnog sistema. Među njima su smanjenje izdvajanja za kulturu u državnom budžetu, izrazita dominacija institucionalnog finansiranja, problemi u realizaciji javnih konkursa i sve veća neizvesnost u finansiranju organizacija koje svoje programe ostvaruju putem projektnog finansiranja. Sve ovo su, činjenica je, uglavnom i trendovi koji se mogu uočiti ne samo u Srbiji već i u mnogim drugim zemljama Evrope koje imaju slično organizovane kulturne sisteme. Ipak, ako govorimo o našoj zemlji, videćemo da su ukupna izdvajanja za kulturu, na primer, regionalno, ubedljivo najniža po glavi stanovnika, kao i u odnosu na procentualni deo ukupnog budžeta[1]. Gledajući statistike, sagledavamo ne samo finansijske pokazatelje već i širi okvir u kojem se oblikuje kulturna politika u Srbiji. Budžetska izdvajanja su važan indikator javne podrške kulturi, ali njihovi efekti u velikoj meri zavise od načina na koji su sredstva raspoređena, od transparentnosti procedura i od mogućnosti da kulturni akteri svoje aktivnosti planiraju u kontinuitetu. Upravo zbog toga analiza finansiranja kulture prevazilazi pitanje ukupnih budžetskih iznosa i otvara temu funkcionisanja sistema javnog finansiranja u celini. Uz najniži budžet u regionu, ovdašnju kulturu dodatno opterećuje i sve viši stepen netransparentnosti raspodele tih sredstava, a poslednjih godina posebno, kada je reč o javnim konkursima. U nedostatku strateških dokumenata, dugoročnih planova i inkluzivnih procesa odlučivanja, kulturna politika postaje prostor za centralizovano upravljanje većinom resursa, potpunu privatizaciju kadrovskih politika, ali i polje koruptivnih radnji, a potom i pritisaka na pojedince i institucije. Svemu ovome svedočimo naročito u poslednje dve godine, kada kultura, a posebno nezavisna, postaje jedan od najglasnijih aktera u podršci društvenim promenama. Kako partijske kadrovske politike nemaju velikog uticaja ni reperkusije na civilni sektor, preostali mehanizam jeste drastičan zaokret u pogledu finansijske podrške realizaciji programa i projekata organizacija koje deluju u polju kulture. Zato ćemo se u ovom tekstu baviti upravo pokušajem da tumačenjem rezultata urađene analize prepoznamo osnovne probleme i izazove sa kojima se suočava celokupan kulturni sistem ove zemlje, godinama prepušten snalaženju, a u poslednje vreme institucionalno skrajnut na vrednosnu, produkcijsku i egzistencijalnu marginu.

[1] Podaci korišćeni u tekstu baziraju se na istraživanju koje je deo višegodišnjeg projekta analize javnih konkursa za kulturu koju u saradnji realizuju Centar za empirijske studije jugoistočne Evrope CESK i Asocijacija Nezavisna kulturna scena Srbije. Analizu svake godine priređuje prof. dr Predrag Cvetičanin.

Budžetska izdvajanja za kulturu – strukturni problemi

Pomenuta analiza pokazuje da većina država u regionu javno finansiranje kulture ne zasniva isključivo na budžetu resornog ministarstva. Pored ministarstava kulture, u finansiranje kulturnih programa uključeni su i drugi resori kao što su obrazovanje, turizam, regionalni razvoj, spoljni poslovi, kao i posebni fondovi i agencije. Takav pristup doprinosi diversifikaciji izvora finansiranja i omogućava da kultura bude prepoznata kao oblast koja doprinosi razvoju obrazovanja, međunarodne saradnje, kreativnih industrija i lokalnog razvoja. U Srbiji su dopunski izvori finansiranja znatno skromniji, zbog čega najveći deo odgovornosti za javnu podršku kulturnom sektoru ostaje koncentrisan u okviru Ministarstva kulture. Pored ukupnog nivoa izdvajanja, važan pokazatelj je i struktura budžeta Ministarstva kulture. Podaci za 2025. i 2026. godinu pokazuju da najveći deo raspoloživih sredstava odlazi na finansiranje republičkih ustanova kulture, dok se znatno manji deo budžeta usmerava na savremenu umetničku produkciju, međunarodnu saradnju i druge programske aktivnosti koje se dominantno realizuju putem javnih konkursa. Takva struktura nije neuobičajena u evropskoj praksi, budući da javne ustanove čine osnovu kulturne infrastrukture. Međutim, upravo zbog toga efikasno funkcionisanje konkursnog sistema dobija dodatni značaj, jer on predstavlja osnovni mehanizam podrške organizacijama, umetnicima i inicijativama koje deluju van institucionalnog sistema. Zato, ukoliko se najveći deo javnih sredstava usmerava ka redovnom finansiranju ustanova kulture, kvalitet i pravovremenost konkursnih procedura postaju presudni za razvoj savremenog stvaralaštva, nezavisne kulturne scene, ali i civilnog sektora uopšte. Zbog toga se pitanje realizacije konkursa ne može posmatrati isključivo kao administrativni ili proceduralni aspekt rada institucija, već kao jedan od ključnih elemenata funkcionisanja sistema javnog finansiranja kulture u celini.

Konkursno finansiranje – ključni instrument kulturne politike

U savremenim obrascima kulturne politike javne konkurse vide kao jedan od osnovnih instrumenata podrške umetničkom stvaralaštvu i razvoju kulturnog sektora. Za razliku od ustanova kulture, čije se redovno funkcionisanje finansira iz budžeta, organizacije civilnog društva, samostalni umetnici, nezavisne produkcije, festivali i brojni drugi akteri svoje programe najvećim delom realizuju upravo zahvaljujući projektnom finansiranju. Zbog toga kvalitet konkursnih procedura, njihova transparentnost i pravovremenost imaju neposredan uticaj na funkcionisanje čitavog kulturnog ekosistema. Da bi takav ekosistem mogao da ostvari svoju osnovnu funkcionalnost, za početak, trebalo bi da postigne određenu redovnost i kontinuitet, što je uglavnom i bio slučaj, pa je tako većina aktera ovog tromog i proceduralno i sadržinski zastarelog mehanizma ipak nekako funkcionisala. U protekle dve godine, ipak svedočimo čak i drastičnom

Foto: Marija Erdelji, detalj

narušavanju i ove dinamike. U Republici Srbiji postupak sprovođenja javnih konkursa regulisan je Uredbom o kriterijumima, merilima i načinu izbora projekata u kulturi koji se finansiraju i sufinansiranju iz budžeta Republike Srbije, autonomne pokrajine i jedinica lokalne samouprave. Uredba, između ostalog, predviđa da rezultati javnih konkursa budu objavljeni najkasnije 60 dana od završetka roka za podnošenje prijava, čime se korisnicima omogućava da blagovremeno planiraju realizaciju odobrenih aktivnosti.

Kod velikog broja konkursa notirana su višemesečna kašnjenja u objavljivanju rezultata. U pojedinim slučajevima odluke su donete više od sto dana nakon zakonskog roka, dok su kod nekoliko konkursa kašnjenja premašila i ovaj broj, a u pojedinim slučajevima rezultati jednostavno nikada nisu ni objavljeni. Posledice ovakve dinamike prevazilaze administrativni aspekt konkursne procedure. Organizacije koje svoje programe planiraju unapred često usklađuju aktivnosti sa međunarodnim partnerima, rasporedom festivala, izložbenim terminima ili izdavačkim planovima. Kada odluke o finansiranju stignu nekoliko meseci nakon planiranog roka, mogućnost realizacije projekata postaje znatno otežana, a u pojedinim slučajevima i potpuno onemogućena. Time konkursni sistem gubi jednu od svojih osnovnih funkcija – da obezbedi predvidivo i kontinuirano finansiranje kulturne produkcije, a organizacijama pruži osnovnu podršku. Ovo je posebno izraženo kada je reč o konkursima za oblast savremenog stvaralaštva. U 2025. svedočimo neraspisivanju pojedinih konkursa, bez jasne najave i obrazloženja ili, kao što je slučaj kod Sekretarijata za kulturu Grada Beograda, raspisivanje konkursa, ali i njegovo poništavanje je negde na sredini procesa. Ministarstvo kulture, istovremeno, drastično umanjuje sredstva opredeljena za savremenu produkciju dajući tako jasan signal javnosti da ona nije prioritet ovdašnjih kulturnih politika.

Posmatrano u celini, analiza ukazuje da se izazovi konkursnog finansiranja ne odnose samo na pojedinačne konkurse ili jednu budžetsku godinu. Naprotiv, ona ukazuje na potrebu daljeg unapređenja sistema javnog finansiranja kulture, kroz dosledno poštovanje propisanih procedura, blagovremenu realizaciju konkursa i obezbeđivanje kontinuiteta podrške različitim akterima kulturne scene. U tom smislu, konkursni sistem predstavlja mnogo više od administrativnog mehanizma raspodele sredstava – on je jedan od osnovnih instrumenata sprovođenja kulturne politike i razvoja savremenog kulturnog stvaralaštva.

Nacionalni i lokalni nivoi finansiranja: različiti modeli, slični izazovi

Analiza finansiranja kulture ne zaustavlja se na republičkom nivou, već obuhvata i rad pokrajinskih i lokalnih institucija nadležnih za oblast kulture. Posmatrani zajedno, podaci ukazuju na značajne razlike u organizaciji sistema finansiranja, ali istovremeno i na nekoliko zajedničkih izazova koji se pojavljuju gotovo na svim nivoima upravljanja.[2] Jedna od najuočljivijih razlika odnosi se na obim raspoloživih sredstava. Grad Beograd raspolaže budžetom za kulturu koji premašuje ukupne budžete za kulturu većine drugih gradova u Srbiji, dok Novi Sad i pojedine lokalne samouprave izdvajaju znatno veći procenat svojih budžeta za kulturu od republičkog proseka. Ovakav disbalans jeste logičan, ali nije planski, niti je deo nekog većeg promišljenog sistema. Pod tim podrazumevamo vremensko usklađivanje konkursnih procedura, rad komisija, evidenciju koji su projekti/organizacije podržani na kom nivou odlučivanja. Nepostojanje struktuirane finansijske politike, međusektorskog povezivanja i razmene informacija na različitim nivoima odlučivanja u oblasti kulture ostavlja scenu u fragmentiranom haosu u kojem pojedinci i organizacije u velikom broju slučajeva preživljavaju. Sličan obrazac, prepisan sa republičkog nivoa, prisutan je i u većini gradova, gde između dve trećine i gotovo celokupnog budžeta za kulturu odlazi na finansiranje ustanova, dok sredstva namenjena javnim konkursima ostaju relativno ograničena. Ako sagledamo ove okolnosti malo šire, i još važnije, dugoročnije, možemo zaključiti da ne postoji razvoj sistema kulture, već samo njegovo puko održavanje na društvenoj i ekonomskoj margini. To pre svega potvrđuje činjenica da se redovno finansiraju ustanove kulture, mahom nedovoljno spremne da izađu iz postojećih programskih i organizacionih okvira kako bi, na primer, projektnim finansiranjem unapredile produkciju. Na drugoj strani, civilni sektor kontinuirano razvija kapacitiranost u pogledu diversifikacije izvora finansiranja, ali mu nedostaje strukturalna podrška kako bi mogao da zadrži visokokvalifikovane pojedince. Izuzetak u ovom pogledu je Grad Novi Sad, koji se u analiziranom periodu izdvaja po visini ulaganja u kulturu, ali i po razvijenijem modelu podrške organizacijama civilnog društva.

[2] Analiza koju sprovode CESK i NKSS radi se u kontinuitetu 10 godina. U početku je obuhvatala samo najveće konkurse u RS, ali su vremenom uključeni i gradovi i opštine koji konkursne procedure sprovode na lokalnim nivoima.

Pored redovnih javnih konkursa, Novi Sad već godinama obezbeđuje i institucionalne grantove za udruženja u kulturi, čime doprinosi većoj stabilnosti njihovog rada. Takav model je izuzetak u odnosu na praksu koja postoji na republičkom nivou i u većini drugih lokalnih samouprava. Međutim, da bismo ovakvu praksu zaista mogli da nazovemo relevantnim faktorom unapređenja scene, neophodno je da imamo uvid i u njenu implementaciju. Na papiru, Novi Sad se zaista po mnogo čemu izdvaja od većine lokalnih kulturnih politika. Uzrok tome je pre svega činjenica da je većina tih stvari tekovina rekonstruisanog sistema zbog izbora Novog Sada za Evropsku prestonicu kulture. Ipak, negativan uticaj republičkih javnih politika i intenziviranje progona savremenog stvaralaštva učinio je da neke dobre prakse zapravo nikada ne ostvare svoju punu realizaciju. Nekada vrlo aktivni Forumi za kulturu više ne postoje, čime je u potpunosti ukinut prostor kritičkog dijaloga na nivou grada. Pomenuti Fond za „hladni pogon“ organizacijama je drastično umanjen u 2026. godini, procedure dodeljivanja grantova nisu dovoljno transparentne, a rezultati ne odražavaju dugoročne strategije i planove. Kao i u mnogim drugim slučajevima, a naročito ovde, veliki nedostatak jeste nepostojanje relevantnog i nezavisnog evalutivnog procesa, odnosno mehanizma koji bi reflektovao opravdanost izdvajanja i dodele ovih sredstava. Nažalost, uprkos tvrdnji da Novi Sad jeste doživeo značajnu transformaciju u pogledu unapređenja lokalnih kulturnih politika, i na ovom primeru vidljivo je koliko politički motivisane odluke mogu da imaju drastično negativan uticaj na čak dobro zamišljene i postavljene sisteme.

Na lokalnom nivou analiza obuhvata deset gradova u Srbiji i pokazuje izrazite razlike u obimu konkursnog finansiranja. Dok retke lokalne samouprave opredeljuju odgovarajuća sredstva za realizaciju projekata, u drugim sredinama ukupna sredstva namenjena konkursima ostaju ograničena i nedovoljna. U pojedinim slučajevima prosečan iznos odobren po projektu odgovara tek jednoj ili dve minimalne mesečne zarade, što značajno ograničava mogućnost kvalitetne realizacije planiranih aktivnosti. Posledično, organizacije se često nalaze pred izborom da redukuju obim programa ili da odustanu od njihove realizacije.

I na kraju, ne možemo da izostavimo sve veći trend podrške takozvanim „fantomskim“ organizacijama, primetan na svim nivoima odlučivanja. Drastičan je porast broja podržanih projekata iniciranih od pravnih lica koja osnivaju udruženja uoči raspisivanja konkursa, ili su ona registrovana za širok spektar delatnosti koje često i ne uključuju kulturu. Čak i u nedostatku relevantnih procedura evaluacije projekata, jednostavnim uvidom u aktivnosti većine ovih udruženja putem osnovne internet pretrage, jasno je da je ovo podrška fiktivnoj sceni, udaljenoj i po vrednostima i po aktivnostima od realne savremene umetničke produkcije.

Foto: Nikola Stojanović

Foto: Marija Erdelji

Analiza pokazuje – jedini kontinuitet, preživaljavanje

Rezultati analize, gledano dugoročno, ukazuju da se pitanje finansiranja kulture u Srbiji ne može svesti isključivo na visinu budžetskih izdvajanja. Iako su apsolutni iznosi namenjeni kulturi tokom poslednje decenije rasli, njihov relativni udeo u ukupnim javnim rashodima nije pratio dinamiku rasta državnog budžeta. Istovremeno, način raspodele sredstava pokazuje da najveći deo javne podrške ostaje usmeren ka redovnom finansiranju ustanova kulture, dok konkursni fondovi predstavljaju znatno manji segment sistema javnog finansiranja. Naša analiza potvrđuje da javni konkursi nisu samo administrativni instrument raspodele sredstava, već osnovni mehanizam kojim se obezbeđuje razvoj savremenog umetničkog stvaralaštva, međunarodne saradnje, nezavisne kulturne produkcije i rada organizacija civilnog društva. Zbog toga efikasnost konkursnih procedura neposredno utiče na vitalnost čitavog kulturnog sektora. Kada konkursi kasne ili se ne realizuju u planiranom obimu, posledice ne snose samo pojedinačni korisnici sredstava, već se odražavaju na kontinuitet kulturne produkcije i mogućnost dugoročnog planiranja razvoja sektora.

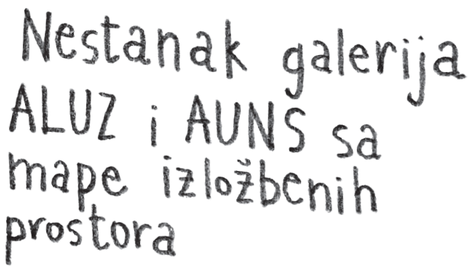
Na kraju, analiza ukazuje i na značajne razlike između pojedinih lokalnih samouprava, koje potvrđuju da postoje različiti modeli organizovanja i finansiranja kulture. Primeri razvijenijih lokalnih politika pokazuju da je moguće uspostaviti stabilnije mehanizme podrške kulturnom sektoru, uključujući kombinovanje institucionalnog i projektnog finansiranja, dugoročnije planiranje i raznovrsnije izvore javne podrške. Upravo zbog toga iskustva različitih nivoa upravljanja mogu biti važan osnov za buduće unapređenje sistema finansiranja kulture u Srbiji. Predstavljeni nalazi potvrđuju da se održiv razvoj kulturnog sektora ne zasniva isključivo na povećanju budžetskih izdvajanja. Podjednako važni su stabilnost sistema, jasno definisane procedure, transparentni kriterijumi odlučivanja i mogućnost da različiti akteri ravnopravno učestvuju u sistemu javnog finansiranja. Upravo u tom spoju visine ulaganja i kvaliteta upravljanja nalazi se jedan od ključnih izazova budućeg razvoja kulturne politike u Srbiji.

Govoreći o odnosu države i civilnog sektora, na kraju možemo jednostavno reći da je pored neophodne rekonstrukcije sistema, još važnije dubinsko poznavanje scene i njenih problema, kao i želja da se aktivno učestvuje u njenom razvoju, a ne sankcionisanju i marginalizaciji.

Asocijacija likovnih umetnika Zrenjanin (ALUZ), Foto: Dragan Leleš

Podrška studentima izazvala prekrajanje umetničke scene

Piše: Tatjana Marticki Cvejin

U odsustvu stručno osmišljenih i odgovorno sprovođenih strategija razvoja kulture, nametnuli su se klijentelistički i poslušnički modeli rukovođenja neposlušnim akademskim i građanskim institucijama

Kako je u našoj društveno-političkoj sredini međusobna podrška javnog i nezavisnog kulturnog sektora preko potreban, ali nedovoljno postojan i konkretizovan oblik delovanja, otvaranje Galerije ALUZ 2019, kao rezultat zvanične saradnje Asocijacije likovnih umetnika Zrenjanin i Narodnog muzeja Zrenjanin izdvojilo se kao redak primer dobre prakse.

Međutim, bez jasno argumentovanog obrazloženja, u septembru 2025. ALUZ-u nije produžen ugovor o korišćenju prostora – postupak koji govori da vrednost posvećenog i izuzetno produktivnog kulturnog i aktivističkog rada lokalne vlasti ne samo da ne prepoznaju već i sankcionišu.

Nakon pada nadstrešnice na Železničkoj stanici u Novom Sadu, ALUZ je, kao i mnogi akteri nezavisnog i civilnog sektora, pružio podršku studentskim zahtevima i stupio u obustavu redovnog izlagačkog programa. U tom periodu organizovane su akcije poput prodajne izložbe fotografija sa protesta u realizaciji foto-kluba „CD13", gde je sav prikupljen novac doniran studentima. Galerija je tada dobila značajnu ulogu prostora društvenog povezivanja i solidarnosti sa mnogim članovima udruženja koji su paralelno delovali i kao pobunjeni umetnici i kao pobunjena prosveta.

– Kolege i koleginice iz ALUZ-a odmah su se izjasnile da udruženje treba da pruži javnu podršku studentima, uprkos bojazni da će se time doći u određeni rizik. Osim potencijalnih represalija (koje su se kasnije i dogodile) demokratski gledano istupanje samog udruženja moglo je biti upitno, jer u njemu ima politički neutralnih članova, zatim oštro opoziciono nastrojenih, koji su paralelno bili aktivni i kroz neka druga udruženja civilnog sektora, ali i izvestan broj režimskih simpatizera, pa i stranačkih pripadnika. Na primer, naša članica Jelena Gvozdenac Martinov svojevremeno je bila postavljena za direktorku Narodnog muzeja da bi kasnije postala i aktivan član vladajuće stranke. Sa te pozicije je i sprovela inicijativu da ALUZ dobije prostorije na korišćenje. Međutim, sve do pada nadstrešnice, pogotovo u manjim sredinama, političke razlike često su bile u drugom planu. Novonastala situacija je zahtevala jasnu polarizaciju i oštre rezove. Naposletku, došli smo do jedinog mogućeg rešenja – isticanja krvave šake u izlogu galerije i ulaska u štrajk, ističe Rastko Stefanović, predsednik ALUZ-a. On dodaje da je oduzimanje galerije izvedeno prilično elegantno.

– Udruženju je ugovor o korišćenju prostora svakako isticao u tom periodu i samo ga jednostavno nisu produžili. Niti smo iznenađeni, niti smo ozlojeđeni, pošto se ovaj ishod apsolutno očekivao. Mi smo pokazali da smo na strani na kojoj treba da budemo, a dalji rad ćemo nastaviti i u ovim uslovima, kaže Stefanović.

Kako je upravo inicijativa direktorke Muzeja bila spona između institucije i ALUZ-a, od otvaranja do zatvaranja galerije, pokazuje koliko je kompleksna i neravnopravna raspodela moći u „partnerskom" odnosu između nezavisne kulture i institucije. Iako Stefanović sluti da odluka o oduzimanju prostora nije potekla od

same direktorke, već od struktura iznad nje, to pokreće pitanje kakve su te strukture ili pojedinci od čije dobre volje ili samovolje zavisi (ne)postojanje prostora za slobodan rad. Takođe treba istaći da saradnja sa Muzejom nije bila prvi i jedini pokušaj Udruženja da uspostavi zdravu, recipročnu kooperaciju sa lokalnim ustanovama.

– Od 2005, otkako asocijacija postoji, imali smo saradnju i neku vrstu simbioze sa institucijama (Narodnim muzejom, Kulturnim centrom i Savremenom galerijom), ali ona je primarno dolazila od nekolicine direktora koji su pokazali otvorenost za povezivanje sa nezavisnom scenom. Saradnja se uvek dešavala na individualnom planu i zavisila je od međuljudskih odnosa. Naši razgovori sa njima neretko su dovodili do pitanja političkog opredeljenja, jer je nekima bilo teško da odvoje svoj javni profesionalni rad od politike ili privatnog života, objašnjava Stefanović.

Da je apsurd sada već simptomatična pojava u kulturnom životu našeg društva govori da je grad Zrenjanin 2025. poneo titulu prestonice kulture Srbije. Kako Stefanović ističe, ALUZ je u pripremnoj fazi bio pozvan da osmisli i realizuje jedan deo aktivnosti, ali je nakon pada nadstrešnice i javne podrške studentima cela nezavisna scena ignorisana i prosto uklonjena iz programa.

Uprkos svemu, Stefanović zadržava optimističan stav i u ovim okolnostima vidi mogućnost razvijanja alternativnih načina delovanja kroz udruživanje lokalnih aktera nezavisne kulturne scene. Tako je izložba članova ALUZ-a u maju ove godine bila deo zvaničnog otvaranja novog prostora KUD „Sloboda" u Zrenjaninu. Naime, reč je o privatnoj inicijativi umetnika, između ostalog i članova ALUZ-a, koji su uložili lična sredstva i angažman u mesto koje objedinjuje širok spektar umetničkih, kulturnih i edukativnih programa namenjenih stručnoj, ali i široj lokalnoj publici. Stefanović zaključuje – ALUZ je gotovo 15 godina radio bez sopstvenog prostora, prilagođen iznalaženju rešenja kroz partnerstva, zbog čega ovaj neformalni oblik umrežavanja sa dugogodišnjim kolegama daje novo ohrabrenje i energiju za budući rad.

Asocijacija likovnih umetnika Zrenjanin (ALUZ), Foto: Dragan Leleš

Javni čas u galeriji Akademije umetnosti,
Foto: Natalija Milanović

U odsustvu stručno osmišljenih i odgovorno sprovođenih strategija razvoja kulture, nametnuli su se klijentelistički i poslušnički modeli rukovođenja građanskim institucijama i resursima koji su se od novembra 2024. do danas drastično pogoršali. Jednak tretman agresivne političke represije slobodnog kritičkog izražavanja u prostorima kulture nije ostao samo u sferi nezavisne scene, već se aktivno sprovodi i nad „neposlušnim" institucijama.

Zvanična odluka o uskraćivanju prava na zakup i korišćenje objekta Galerije Akademije umetnosti u Novom Sadu i dodatnih ateljejskih prostora doneta je na zasedanju Skupštine grada u martu 2026. pod izgovorom da se prostori nisu koristili i da su se zloupotrebljavali. Rasprostranjen obrazac kontrole nezavisnosti i diskreditovanja integriteta univerziteta i akademskih zajednica širom zemlje, pokazali su i prošlogodišnji rezultati konkursa Pokrajinskog sekretarijata za kulturu, kada je Akademija umetnosti ostala bez bilo kakve finansijske podrške za svih devet projekata kojima je konkurisala. Uskraćivanje finansijskih sredstava neophodnih za kvalitetan razvoj jedne visokoškolske ustanove nastavilo se kroz ukidanje vrednog prostornog resursa kakva je bila Galerija AUNS. U njoj se odvijao aktivan višegodišnji kulturni, umetnički i obrazovni rad fakulteta, studenata, profesora i šire umetničke zajednice partnera i saradnika AUNS. Jedan deo objekta koristili su i studenti vajarstva koji se već niz godina suočavaju sa neadekvatnim uslovima za rad.

Među različitim akcijama studenata i srednjoškolaca u blokadi koje su mogle da zasmetaju gradskim vlastima, Boris Ivančev, student master studija AUNS, smatra da je izložba *Blokhaus* jedna od onih koja je privukla posebnu pažnju. Na izložbi koja se paralelno dešavala na tri lokacije (Galerija AUNS, Galerija SULUV i Galerija Šok ZaDruge), predstavljeni su radovi insprisani protestima u kojima je raznoliko i kreativno jasno artikulisana svest o aktuelnoj društvenoj stvarnosti.

– Među postavljenim radovima nalazile su se i poruke u izlozima galerije Akademije koje su tu ostale mesecima nakon izložbe. One su izražavale kolektivan glas studenata i univerzalne društvene vrednosti. S obzirom na odličnu lokaciju galerije u prometnom delu grada, mislim da je najviše smetala jasna vidljivost poruka i njihov nedvosmislen stav koji su vlasti protumačile kao direktan napad na njih, iznosi Ivančev. On ističe da su studenti i profesori AUNS u tim najburnijim momentima borbe za očuvanje galerije organizovali javne časove kao oblik protesta, gde su održana predavanja, pokrenuto je potpisivanje peticije, uz brojne umetničke aktivnosti i radionice.

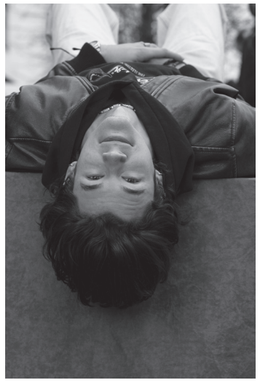
Međutim, da u tom periodu odnosi među studentima i uprave Akademije umetnosti nisu bili do kraja razjašnjeni i transparentni, ukazuje i nezadovoljstvo studenata prema, kako smatraju, nedovoljno preduzimljivim postupcima uprave. Ivančev ističe da su studenti verovali da je bilo pravnih načina da se zajednička borba za galeriju nastavi, ali da ih je razočarao utisak suviše lakog odustajanja, posebno kad je reč o dekanu od kog se očekivala značajnija podrška.

Naposletku, sada ostaju brojne spekulacije o tome u šta će se pretvoriti bivši galerijski prostor u jednako bivšoj evropskoj prestonici kulture – koliko dugo će ostati prazan, da li će postati deo druge ustanove čiji je kulturni sadržaj jače kontrolisan i cenzurisan, ili možemo cinično očekivati novu kladionicu. Jedno je jasno: upornim potiskivanjem i brisanjem prostora sa mape novosadske kulturno-umetničke scene podrivaju se vrednosti zajednice koja se decenijama obrazovala i formirala upravo na temeljima Akademije umetnosti pred kojom tek predstoji ulaganje ogromnih napora za afirmaciju novih generacija.

Javni čas u galeriji Akademije umetnosti,
Foto: *Katedra za fotografiju*

Javni čas u galeriji Akademије umetnosti, Foto: Andrijana Berić

RAZGRADNJA GRADOVA

Foto: Marija Erdelji

Ministarstvo prostora, radne akcije na livadici,
Foto: Luka Knežević- Strika

OLGA ANDRIĆ,
urbanistkinja kolektiva
Ministarstvo prostora

PRAVO NA GRAD

Razgovarala: Teodora Jonuzović

Ko kontroliše prostor, kontroliše i uslove života onih koji u njemu žive

Svedoci smo gotovo svakodnevnog menjanja urbanističkog i arhitektonskog identiteta Beograda mimo postojećih urbanističkih planova, poštovanja zakona, vizije, estetike i skrupula.

Beograd se ruši, profit satire sve postojeće, urbanistička mafija u saradnji sa ličnim interesima političkog i ekonomskog vladajućeg klana razara, gradi i caruje – Beograđane niko ništa ne pita! Uz to, pritisnuti smo sistemskim urušavanjem kvaliteta života, manjkom zelenih površina, zagađenim vazduhom, otežanim kretanjem usled konstantnih radova...

Planovi po zamisli nedovoljno ili potpuno nestručnog kadra, koji idu na štetu građana spovode se ekspresno, dok oni koji bi podigli kvalitet života čekaju u fioci zbog selektivne primene zakona.

Sve ovo uslovilo je da kulturnu politiku Srbije građani pokušavaju da uzmu u svoje ruke. Otpor, udruživanja i alternativni načini borbe nisu samo izbor, već nužnost, te jedini način da građani preuzmu kontrolu nad prostorom u kom žive i primoraju sistem na doslednost. Samim tim borba za grad postaje odbrana osnovnih ljudskih prava.

Kolektiv Ministarstvo prostora, organizacija koja se dugi niz godina bavi gradom – njegovim urbanističkim planiranjem, regulatornim planovima, stambenim politikama i drugim temama u koje bi trebalo da budu uključeni građani Beograda – između ostalog informiše i edukuje građane o njihovim pravima na životni prostor i pružanju otpora zamisli pretvaranja grada isključivo u prostor za profit.

Ovaj kolektiv jeste pokretač promena, ali on ne može da iznese ovaj teret sam. Ključni akteri su građani i zajednica. Upravo tu se otvara prostor i za ostatak nezavisne kulturne scene i nove forme udruživanja, koje će svesno prisvojiti prostor pre nego što stignu uzurpatori.

O borbi za grad kao pitanju identiteta, o udruživanju građana kao osnovi otpora i preuzimanju kontrole nad prostorom u kome žive, razgovaramo sa Olgom Andrić, urbanistkinjom kolektiva Ministarstvo prostora.

MANEK: ***Svedoci smo da sadašnji režim u Srbiji gradove gradi rušenjem. Kako je u Beogradu sve počelo?***

Olga Andrić: Savamala je možda najdrastičniji primer, i to ne samo zbog samog rušenja koje je izvedeno noću, bez najave, ilegalno i bez ikakve odgovornosti. Da bismo razumeli šta se tu zapravo dogodilo, moramo da krenemo malo unazad – od kraja 80-ih godina kada urbanističko planiranje u Srbiji postepeno prestaje da bude instrument javnog interesa i počinje da služi sasvim drugačijim ciljevima. Taj proces bio je spor i postepen, sve do Beograda na vodi – to je zapravo trenutak kada su principi neoliberalnog razvoja grada stavljeni na steroide. Ovaj projekat praktično je legalizovao vanredne procedure kojima se grad već celu deceniju preoblikuje spram ličnih interesa političkih i ekonomskih elita. Ono što je tamo uspostavljeno nije samo novo naselje, nego novi način donošenja odluka: mimo redovnih urbanističkih planova, bez ikakvog učešća javnosti, kroz uredbe koje su zaobišle čak i one mehanizme koji su i sami već bili dovoljno fleksibilni da idu naruku investitorima.

Hotel „Jugoslavija" je još jedan primer, nešto drugačija priča ali s istim ishodom. Objekat koji je imao određeni duh mesta – veoma prirastao srcu građanima koji su dali sve od sebe da ga odbrane, srušen je, a na njegovom mestu niče luksuzni hotel sa kulama, uz uređenje jednog dela keja koje sledi iste principe. Ubrzo nakon što je realizacija ovog planskog rešenja započeta, potvrđen je i urbanistički projekat za park Ušće, koji predviđa izgradnju novih objekata i suštinsku transformaciju jednog od retkih preostalih pravih javnih prostora u gradu.

Ova dva projekta zajedno, u vrlo kratkom vremenskom periodu, u potpunosti će transformisati novobeogradsku obalu Dunava i to po istom modelu po kojem je uređena i Sava promenada.

Ništa drugačija sudbina ne očekuje ni obalu Dunava sa gradske strane, prema Pančevačkom mostu. Na tom potezu trenutno se izvodi projekat Linijskog parka, koji je najavljen kao plan koji se prvenstveno bavi uređenjem i podizanjem kvaliteta javnih zelenih površina, a zapravo služi kao mehanizam za podizanje vrednosti okolnih parcela i nekretnina koje će na njima biti izgrađene. U neposrednoj blizini Linijskog parka, nalaze se brojni stari industrijski objekti koji već decenijama stoje i propadaju – a sada se transformišu u luksuzne stambeno-poslovne komplekse. Marina Dorćol, koja se gradi tik uz termoelektranu Snaga i svetlost, inače zaštićeno kulturno dobro, i Delta Land na prostoru nekadašnjeg Beogradskog pamučnog kombinata, neki su od primera na koji način projekat Linijskog parka utiče na razvoj okolnih zona, pa i same obale.

Ovi primeri su dosta ilustrativni jer ukazuju na jedan, sad već ustaljen obrazac: uređenje javnih površina, u ovom slučaju priobalja, služi kao povod za rušenje i transformaciju objekata koji se nalaze u tim zonama, a koji su pre toga namerno ostavljeni da propadaju. I, na kraju, to uređenje javnog prostora ne ishoduje kvalitetnijim i pristupačnijim prostorom, dostupnom svima – već uvođenjem sadržaja koji vrlo precizno diktiraju na koji način, a pre svega ko taj prostor može da koristi\

Rušenjem identiteta grada, građanima se, između ostalog, remeti i osećaj za prostor i vreme. Da li urbanistički moćnici to rade planski i svesno, ili im je cilj isključivo profit?

– Rušenje prepoznatljivih objekata vidljivo je i svakako utiče na doživljaj grada, ali možda je još razornije ono što se dešava na nivou stambenih naselja – tamo gde se odvija svakodnevni život. Javne i zelene površine u okviru stambenih blokova sistemski se zapuštaju: gradske vlasti donele su odluku kojom su one postavljene najniže na listi prioriteta za održavanje od strane komunalnih službi, dok je urbanistički plan koji uređuje zelene površine na nivou grada proglašen orijentacionim, što u praksi znači da ne obavezuje nikoga ni na šta. Istovremeno, izmenama drugih planskih dokumenata na nivou grada otvara se mogućnost za bržu i efikasniju pre-

Ministarstvo prostora, radne akcije na livadici, Foto: Luka Knežević- Strika

namenu ovakvih prostora u komercijalne namene. I tu se ne radi samo o zelenim površinama, već svim namenama koje direktno utiču na kvalitet života u nekom naselju – vrtićima, školama, ustanovama kulture, sportskim objektima itd. A upravo su to prostori koji stvaraju osećaj da nekom mestu pripadaš i da si deo zajednice. Dakle, nije samo pitanje identiteta – pitanje je prava na normalan život. Pravo na park u koji ćeš izvesti dete, na vrtić koji nije na sat vožnje od kuće, na dom zdravlja koji funkcioniše. Da li je to svesna strategija ili puka posledica pohlepe? Onima koji su na pozicijama moći savršeno odgovara da javna infrastruktura propada. Što više propada javno školstvo, to više ima prostora da se širi privatno. Što je park zapušteniji, to je zatvoreno dvorište luksuznog kompleksa sa uređenim zelenilom vrednije. Što dom zdravlja manje funkcioniše, to je privatna klinika neophodnija. Javno se sistematski uništava, a privatno se nudi kao rešenje, a to rešenje, naravno, nije dostupno svima.

U gradu Beogradu stvorena je atmosfera bunta i načinjene su putanje protesta. Da li je arhitektura grada doprinela, gradila i sagradila osećaj građana za otpor i time potpomogla proteste?

– Protesti nas podsećaju da ulice nisu samo infrastruktura za saobraćaj, i ne moraju da budu samo veza između dve tačke u gradu. One su javni prostor i kao takve pripadaju onima koji u njemu žive, i to je postalo vidljivo kada su ih ljudi masovno preuzeli. Autokomanda, jedna od najopterećenijih saobraćajnih tački u Beogradu, bila je blokirana ceo dan – na njoj se kuvalo, igrao se basket, kolo, čak se i spavalo. Prostor koji postoji isključivo da bi kroz njega prošlo što više automobila za jedan dan postao je mesto zajedničkog života.

Postoji duga tradicija i mnogi načini preuzimanja prostora koje sistem nije znao ili nije hteo da koristi. Skvotovi nastaju upravo tako: napuštena zgrada postaje nečiji dom, mesto za život i rad, za kulturu i zajednicu, ne zato što je za to projektovana, nego zato što postoji potreba i inicijativa da to postane. Svaki prostor može da postane nešto drugo ukoliko postoji dovoljna kolektivna volja da se to desi.

Po Harvijevoj teoriji pravo na grad je pravo da menjamo sebe menjajući grad. Da li su protesti (tek) početak osvajanja i vraćanja prava na grad? Kako nezavisna scena može da doprinese oslobađanju gradskog vazduha?

– Kada Harvi kaže da je pravo na grad pravo da menjamo sebe menjajući grad, on ne govori o estetici ili urbanom dizajnu – grad za njega pre svega je mesto kapitalističke reprodukcije, i borba za njega je u osnovi klasna borba. Ko kontroliše prostor, kontroliše i uslove života onih koji u njemu žive. Protest je prvi korak, ali Harvi bi rekao da je to tek preuzimanje simboličke kontrole. Dalji koraci uključuju participativno planiranje odozdo, pritisak na regulativu, ali i kulturnu produkciju koja prostor reinterpretira pre nego što investitori stignu da ga izbetoniraju – i tu nezavisna scena ima ulogu jer može da nastani prazan ili ugrožen prostor pre nego što on dobije novu, komercijalnu funkciju.

Ali, participativno planiranje i pritisak na regulativu gotovo je nemoguće ostvariti u okolnostima u kojima su institucije zarobljene, a donošenje odluka maksimalno centralizovano, daleko od bilo kakvog stvarnog učešća javnosti. Zato je važno razmišljati o alternativnim vidovima borbe. Svakako da ni jedna promena nije moguća kroz pojedinačne intervencije, nego kroz kolektivno organizovanje. Sindikati, samoorganizovane komšijske grupe, zborovi i ostali oblici organizovanja koji povezuju različite grupe oko zajedničkog interesa – to je nešto na čemu treba raditi. Međutim, često upadamo u jednu zamku kada razmišljamo o alternativama – skloni smo da se ugledamo na primere iz zemalja čija je startna pozicija u globalnom sistemu potpuno drugačija od naše. Pozivamo se na to kako nešto funkcioniše u Berlinu ili Amsterdamu, a zaboravljamo da su to centri kapitalističke moći sa sasvim drugačijim kapacitetima, istorijom i resursima. Mnogo relevantnije i inspirativnije bile bi dobre prakse iz zemalja koje su nam sličnije po poziciji, nasleđu, po izazovima sa kojima se suočavamo. Tu ima više toga za naučiti, i više osnova za stvarno udruživanje.

Ministarstvo prostora, radne akcije na livadici, Foto: Luka Knežević- Strika

Kroz niz vaših programa već godinama informišete, upozoravate i edukujete građane o planovima i urbanističkim projektima, kakva je reakcija ljudi?

– Mi već godinama radimo sa samoorganizovanim komšijskim grupama, s ljudima koji prate šta se dešava u njihovom neposrednom okruženju i pokušavaju da na to utiču. Zborovi koji su se u poslednjem periodu množili po gradu dodatno su tematizovali mnoge od ovih problema. Ljudi se organizuju, traže načine da se uključe u procedure, da razumeju dokumentaciju, da prigovore tamo gde im je to omogućeno. Ne možemo sa sigurnošću da tvrdimo koliko je pandemija uticala na to, ali činjenica je da broj aktivnih samoorganizovanih grupa raste. Moguće je da su period izolacije i prinudnog vraćanja neposrednom okruženju kod mnogih probudili odnos prema prostoru u kojem žive i osnažili potrebu da ga štite.

Ali ono što jesmo prepoznali jeste da ta borba institucionalnim putem, na terenu i pod uslovima koje kroje građani koji imaju moć i koji zapravo odlučuju kako će naš grad izgledati, sve više gubi smisao. Procedure postoje, ali oblikovane su tako da iscrpljuju, a ne da omogućavaju, a postojeći prostor za učešće se tendenciozno sužava kroz godine. Dobar primer su onlajn javne rasprave, uvedene prošle godine. Do tada su javne rasprave bile jedina prilika na kojoj su se oni koji podnose primedbe na neki plan, obrađivači plana i donosioci odluka susretali licem u lice, jedino mesto gde su građani mogli da argumentuju i obrazlože svoje stavove i dobiju bar neka objašnjenja. Naravno, nikada nisu bile prostor potpuno otvorene diskusije niti su tako organizovane, ali ipak su služile kao mesto na kojem se ljudi koji dele isti problem mogu pojaviti zajedno, pred donosiocima odluka, i time pokazati da iza primedbe ne stoji jedan potpis nego cela zajednica. Ta masovnost nije bila bez efekta – odbrana Poljančeta na Zvezdari dogodila se upravo na javnoj raspravi, na kojoj se pojavilo sto i više komšija spremnih da brane zajedničku zelenu površinu. Premeštanjem javnih rasprava u digitalni prostor suzbijena je mogućnost za tu vrstu masovnosti i udruženosti koja „remeti" odnose snaga, i postalo je lakše nego ikada utišati, isključiti ili prosto izostaviti one čiji stavovi ne odgovaraju donosiocima odluka.

Ipak, ima primera koji pokazuju da napori nisu uvek uzalud – pre samo nekoliko dana Upravni sud izdao je rešenje kojim su zaustavljeni pripremni radovi na izgradnji saobraćajnice i rekonstrukciji Savskog nasipa, nakon tužbe građana Savskih blokova. Ali oni su sve ređi, i te pobede su sve teže izvojevane. I upravo zato mi verujemo da je sada trenutak kada treba kolektivno promišljati i druge vrste borbe za naše prostore i naš grad.

PUSTOŠENJE NOVOG SADA

MAFIJA PROFITIRA, GRAĐANI NITI DIŠU, NITI ŽIVE

Piše: Branislava Opranović

Struka – arhitekte i urbanisti, te građani Novog Sada i svi koji pohode ovaj grad nazoče poslednjih godina bahatom uništavanju i razaranju grada, posebno centra, mimo pravila struke, planske, urbane, komunalne, ekološke, estetske i svake druge usklađenosti. U gradovima naše civilizacije, našeg prostora i vremena (čime se i Novi Sad nekada mogao dičiti), postoje i funkcionišu institucije, ustanove i tela (poput Zavoda za izgradnju grada, Gradske uprave za urbanizam, gradskog arhitekte, komisije za planove i razvoj, Udruženja arhitekata...), koje su zadužene za planiranje, izgradnju i razvoj grada i javnih prostora. Bilo kakva, dakle i najmanja promena javnog prostora, mora biti proizvod promišljanja, odluka struke, gradskih institucija, javnih rasprava... uz poštovanje utvrđene procedure, pravila i propisa.

Umesto toga, na volšeban način, uglavnom bez dokumentacije i dozvola, te neretko i mimo zakona, uz uredno dobijena odobrenja mimo procedure, svakodnevno smo svedoci devastiranja grada po nečijoj privatnoj ili, pak, političkoj, te isključivo za manju grupu ljudi na vlasti profitabilnoj formuli. Rezultat svega je grad najmanje po meri njegovih građana, poreskih obveznika, onih koji su, zapravo, finansijeri sopstvenog i života svog grada. Kajmak ubira i deli urbanističko-politička mafija, ona koja eksploatiše građane. Za bahatost, korumpiranost i nepoštovanje zakona razarači ne snose odgovornost, niti ikakve posledice, profit trpaju u sopstvene džepove, a plebs niti diše, niti živi!

O ovim i mnogim drugim pojavama, primerima i pokazateljima pustošenja i, sva je prilika, nepovratno izgubljenog identiteta Novog Sada, što je, na zaprepaščenje struke i građana, poslednjih decenija postalo manir, za Manek govore predsednica Društva arhitekata Novog Sada (DANS), arhitektica Ana Ferik Ivanović i arhitekta Lazar Kuzmanov.

Foto: Nikola Stojanović

ANA FERIK IVANOVIĆ, predsednica DANS-a

Neprepoznatljiv, nervozni Novi Sad

MANEK: ***Da li je Novi Sad žrtva urbicida? Ako smatrate da jeste, u čemu se to ogleda i koji su najdrastičniji primeri?***

Ana Ferik Ivanović: Da, Novi Sad jeste žrtva urbicida. Taj loš trend traje skoro dve decenije, pojačao se u poslednjih nekoliko godina. Urbicid viđamo na svakom koraku u gradu. Najdrastičniji primer je u tome što smo kroz institucije, kroz plansku dokumentaciju, došli do toga da se krše osnovna pravila koja su ranije bila utvrđena, neki prostori koji su bili čuvani za javne namene prešli su, nažalost, vrlo brzo i vrlo jednostavno, u privatnu svojinu. Kroz dozvolu za plansku dokumentaciju, investitorima se dozvoljava da ostvare sve što požele. Sve to poteklo je od institucija koje su predlagale i, samim tim, donosile takve planove. Danas možemo da vidimo devastaciju skoro u svakom delu grada. Taj trend raste. Mora mu se nekako stati nakraj!

Da li je centar grada posebno razoren izgradnjom podzemne garaže?

– Mi smo jednu od najvrednijih gradskih ulica, promenadu, cvetnu aleju, istorijsko jezgro grada, Ulicu Modene, kako se trenutno čini – trajno izgubili. Podzemna garaža nije morala biti na tom mestu, kao što nije trebalo da bude ni podzemne garaže pored Banovine. I tu se kroz plansku dokumentaciju insistiralo i užurbano radilo na tome da se te dve garaže izvedu, iako su u okruženju nekih od najznačajnijih gradskih objekata. To su banovinski kompleks i sam centar grada, Ulica Modene sa Tanurdžićevom palatom i Crkvom Imena Marijina. Došli smo u situaciju da su te dve podzemne garaže završene, a završeni su i nadzemni delovi kod Banovine. Od početka se postavljalo pitanje zašto je moralo da se pojavi sedam novih objekata u prostoru poljane koja je trebalo da otvori vidik prema zgradi Banovine! Sad imamo nove elemente koji apsolutno tu ne treba da budu, trajno su zaklonili pogled koji je morao da ostane otvoren. Garaža u Ulici Modene trenutno je u fazi kad neko treba jako da se potrudi, ne znam za koji novac, i mislim da neće uspeti, da se deo sa betonskim kućama ukrasi. Nema tog novca koji sada može to da popravi i ulepša. Ta dva objekta apsolutno tu ne pripadaju, to rešenje nije dobro. Ulica Modene treba da doživi jedan ozbiljan projekat, ozbiljnu promenu izgleda, uklanjanje kocki, pronalaženje rešenja kako da se na drugom mestu otvore izlazi iz garaža. Ulicu Modene treba vratiti u prvobitno stanje i njen izgled i lepotu, jer to je ono čime se Novi Sad dičio.

Ko je dozvolio uništenje zaštićene zgrade i urbanističke celine Banovine?

– Ko je dozvolio? To se očigledno vidi – kako sve počinje kroz plansku dokumentaciju, pa kako sve ide tečno, neko predloži, oni izglasaju, to prođe kroz proceduru, pa se i izvede. Možda, eventualno, neka dva izlaza upakovana u prostor, niska, koja se ne bi ni primećivala, kao što je to urađeno na izlazima iz podzemnih garaža u mnogim evropskim gradovima. Inženjeri, arhitekte, znaju kako se to radi. Ovde se niko nije potrudio makar da sagleda kakav će rezultat to doneti u budućnosti, sve što se isprojektuje šta će ostaviti u prostoru. Sada imamo trafo-stanicu, pešačke i kolske izlaze, nove objekte sa betonskim krovovima, nadstrešnice obložene belom vučenom žicom, koja će vremenom postati prljava i siva. Sve se prikazuje kao prostor koji je haotičan, koji je potpuno zanemario da se tu nalazila livada sa višedecenijskim drvećem, koja je pružala komunikaciju građanima, da mogu da prošetaju, da mogu da sagledaju prostor... Posebno je birano i mesto, mirno i tiho... Umesto toga, sada imamo prostor ispresecan objektima, koji se tu uopšte nisu trebali naći, ni u kom smislu, urbanističkom, arhitektonskom, estetskom...

Da li se urbicidom ubija i identitet Novog Sada?

– Naravno da se urbicidom ubija identitet svakog grada, jer takvom agresivnom gradnjom nećemo više imati šta da pokažemo i prikažemo kao deo naše prošlosti, onoga kako smo živeli i vrednosti koje smo čuvali. Nažalost, ta pojava je u nekim delovima trajno narušila ono što predstavlja Novi Sad – i u samom centru, ali i u ostalim delovima grada. To je učinjeno stvaranjem novih stambenih naselja koja nisu svojstvena Novom Sadu, kao što su Nova Detelinara, Grbavica, a sada i Telep počinje da se ruinira. Ti delovi grada živeli su u zoni individualnog stanovanja, gde je svako imao svoje dvorište i zelenilo, sada su to samo zgrade i beton. Ne samo da je centar grada doveden do neprepoznatljivosti već je i ceo Novi Sad – neprepoznatljiv!

Ko su vinovnici razaranja grada? Šta je po Vašem mišljenju razlog ovakvom postupanju?

– Na prvom mestu bih navela kolege urbaniste, koji nisu znali da se odupru nasrtaju i navaljivanju investitora, toga je oduvek bilo, nije ništa novo. Ali, ta njihova računica i želja da na jednoj parceli dobiju što više kvadrata da bi im bilo isplativije, mora da se zaustavi, da se uspostavi jedna vrsta ograničenja i zabrane, dokle može da se ide, koliko može da se gradi, koliko će neki objekat smetati, zaklanjati pogled... Da je struka još odavno bila odlučnija i složnija u tome da se suprotstavi pritisku, verujem da bi šteta bila mnogo manja. Neka vrsta straha je razlog ovakvom postupanju, da se ne izgubi posao, verovatno. Ja jesam izgubila posao u Urbanizmu, bila sam na strani građana. Pisala sam primedbu na neki plan, ali bilo je nedopustivo i nezamislivo da u okviru preduzeća u kome radim, kažem šta je loše za neku stambenu zonu i naselje. Je li strah od gubitka posla ili nešto drugo, po meni nema opravdanja – ako je neko odlučio da se bavi tim poslom, treba da radi onako kako struka, zakon i pravilnici propisuju, a ne da se dokumentacija menja kako bi se „propustile" razne stvari koje inače ne bi bile dozvoljene.

Kakve su posledice po Novi Sad i Novosađane, po urbani život građana i budućih naraštaja?

– Mi već vidimo da gubimo prostor koji smo imali, lošiji je kvalitet života, gužve u saobraćaju, buka, veliko nezadovoljstvo, građani i sam grad postali su nervozniji, užurbanije se živi, manja je tolerancija među ljudima, neki prostori jednostavno ne mogu da isprate naše potrebe, kao ni infrastruktura. Često sve zakaže, raskopavaju se ulice zbog naknadnih priključaka – obiđite, zaobiđite, to dodatno stvara nervozu i gužvu. Mora prvo sve da se isplanira, pa tek onda da se izvode radovi, a ne obrnuto!

Nove generacije ne shvataju kako smo došli u takvu situaciju. Ako se uskoro nešto u korenu ne promeni, i ne postave se zdraviji temelji, možda i neće želeti da se razračunavaju i, što je najgore, otići će odavde! To će im biti najjednostavnije rešenje budući da smo duboko zaglibili u probleme urbanizma, životne sredine i, u svakom smislu, zdravog života u gradu...

Kakve su reakcije struke na bahat, nestručan, neodgovoran, čak mrziteljski stav prema arhitektonskom, urbanističkom, kulturološkom i svakom drugom nasleđu, identitetu i slici Novog Sada?

– Ne slažemo se sa ovakvim načinom rada, ali malo njih će to javno i reći. Svako zadrži mišljenje za sebe, ima onih koji, bez obzira kakav će rezultat biti i posledice, prihvate neke poslove... Duboke su polarizacije, samo neki biroi bili su u mogućnosti da rade velike poslove koji moraju brzo da se završe i često tu mogu da nastanu propusti. S druge strane, postoje biroi koji nisu mogli da dođu do tih poslova, ili pod tim uslovima nisu želeli da rade. Imamo kolege koji jedva preživljavaju zato što žele da profesionalnošću i kvalitetom budu konkurentni na tržištu, a ne na neki drugi način. Mi, DANS, borimo se na taj način da svaki put podnosimo primedbe na planove važne za sam grad, profesionalno, potkovano, sa dugogodišnjim iskustvom, znanjem i poznavanjem materije. Prosto je uvredljivo

Foto: Marija Erdelji

kada nam s druge strane kažu da te primedbe nisu osnovane i opravdane. Možemo insistirati da se planovi i odluke o tome kako će Novi Sad izgledati donose na višem nivou, da se javnost mnogo više obaveštava, kao i da građani razumeju šta se predlaže, da izraze svoje mišljenje i eventualno se usprotive. U konačnom zbiru to je jedino što možemo da uradimo kako bismo podigli nivo kvaliteta života u našem gradu.

Tzv. „restauracija i rekonstrukcija", a zapravo novogradnja (izgradnja crkve) na Petrovaradinskoj tvrđavi je naredni korak koji nam preti!

– Tu postoji više pitanja. DANS je pisao primedbe na rani uvid, ima tu dosta suprotnosti – prvo se kaže kako Tvrđava u celini mora da se zaštiti, kako mora da ostane autentična, kakva je bila, da ne sme ništa da se menja. Ali, već u trećoj, četvrtoj rečenici – može da se menja i po potrebi uradi ovo ili ono... sve te nove intervencije na Tvrđavi udaljavaju nas od toga da Petrovaradinska tvrđava, novosadsko blago, dobije status zaštićenog kulturnog dobra od strane UNESCO-a. Ako budemo rušili njenu autentičnost i istorijsku vrednost, ona neće biti prepoznata za takvu vrstu zaštite, što bi bilo pogubno. Ne treba dozvoliti bilo kakve intervencije, pogotovo ne ugradnju vertikalnog lifta, za šta bi trebalo da se buši stena... Zatim način na koji smo dobili rešenje za novi pešačko-biciklistički most – ne radi se to u polutajnosti, s minimalnim brojem stručnjaka koji učestvuju u ovoj temi... a nekim sjajnim rešenjem moglo bi da se doprinese da Novi Sad postane još lepši i još važnija turistička atrakcija. Nažalost, odluke se donose u uskim krugovima. Kada se postavi gradilišna tabla, tada je već kasno da se bilo šta sazna i reaguje. Moramo što pre početi da se uključujemo u donošenje ovako važnih odluka za grad. Novi Sad je jedan jedini, on nam je najvažniji i o njemu treba da brinemo najbolje što možemo.

Može li se razaranje zaustaviti i kako?

– Naravno, sve se može zaustaviti, treba početi od zaustavljanja planskih dokumenata, počevši od GUP-a do 2030. godine, kojim je uveden termin opštegradski centar – to je na mnogim lokacijama donelo ogromne stambene komplekse koji premašuju svu dosadašnju spratnost i visinu, dovode nam ogroman broj novih korisnika, što će u jednom trenutku biti jako loše po grad. To se može zaustaviti tako što će se zaustaviti sva planska dokumentacija koja se radila na osnovu tog GUP-a. Ukratko, ne mora to dugo da traje, toliko da se napravi jednostavan presek, da vidimo čega imamo dovoljno, previše ili premalo. Fale nam, verujem, javni objekti, javni sadržaji, zelene površine, fali nam ono što je lepo, zbog čega će ljudi izlaziti iz svojih stanova, šetati gradom, otići na kafu, ili uživati u drveću i zelenilu. To je ono što Novi Sad može da dobije i može da vrati sebi, samo moraju postojati plan i vizija, treba ići ka tom cilju i verujem da se u vrlo kratkom roku mogu videti pozitivni rezultati. Nakon svih analiza i procena, kada počnu da se stvaraju novi prostori koji su građanima nedostajali, na taj način će se i u životima građana probuditi lagodnost i sreća. To nam je cilj – da živimo u gradu nasmejanih ljudi.

Objavili ste „spisak izbrisanih, prenamenjenih i izbetoniranih parkova i zelenih površina", koje su Novosađani trajno izgubili, što takođe menja vizuru grada i utiče na mentalno i fizičko zdravlje stanovnika. Da li se spisak proširuje? Da li aktivnosti zborova građana mogu nešto da učine i kako?

– Spisak se proširuje, sedam parkova koje smo imali trajno su izgubljeni, izbrisani, na njihovim mestima izgrađeni su objekti. Postoje velike zelene površine sa zapadne strane Bulevara Evrope s netaknutim proplancima i višedecenijskim drvećem, a u tom potezu se sada planiraju zgrade od 14 spratova na uglovima. Razumem da i sa druge strane Bulevara Evrope treba da se izgrade stambeni objekti, ali bilo bi mnogo bolje da se oni projektuju i postavljaju na mestima gde nemamo već formirane zelene površine i zdravo rastinje. Arhitekte treba da se poigraju sa oblikovanjem i uvažavanjem prostora u koji ulaze. Najlakše je raditi kada imate ravnu ledinu na kojoj nema ničega, onda je lako baviti se arhitekturom. Ali, ako već imate prostor koji ima bogatstvo i dugogodišnji život, onda to treba uvažiti, jer drvo je bilo pre nas! Volela bih da u gradu počnemo tako da razmišljamo, da moje kolege zamisle grad u kome svaka zgrada neće ličiti jedna na drugu, razlikovati se samo po nijansi crne ili sive, nego da se razlikuju po prostorima koje su stvorile i ostavile za sobom. To je ono što bi trebalo da bude cilj svakog arhitekte, a ne samo da kaže koliko je kvadrata projektovao.

Jesu li Novosađani izgubili pravo na grad?

– Ne mogu reći da smo izgubili pravo na grad, mi ga još uvek imamo i moramo da istrajemo, mi smo ti koji ga stvaramo, od nas zavisi kako će nam grad izgledati. Moramo imati na umu da se ne može doveka jedan grad ruinirati bez razmišljanja o posledicama. Posebno treba da vodimo računa, što je glavna tema u evropskim gradovima, da stvaramo energetski efikasne i održive gradove, koji će manje trošiti nego što proizvode. Normalno je da se mnogo toga reciklira, da se vodi računa o smanjenju trošenja prirodnih resursa, goriva, da se koriste vetrenjače i sunčeva energija, da budemo štedljiviji prema našoj planeti, da proizvodimo manje ugljen monoksida... Nije to nemoguće ni u našim gradovima, treba samo malo dobre volje i da se pita struka. Da oni koji znaju, čiji je to posao, pomognu u tome da se donesu najbolje odluke za Novi Sad i sve gradove u našoj zemlji. Svaki grad ima svoje specifičnosti, gradani će odmah prepoznati šta je prioritetno da se reši u njihovom okruženju. Mi u Novom Sadu vidimo šta su glavni problemi i njihovo rešavanje je u nečijim glavama već smišljeno. Mora doći trenutak odluke da preuzmemo naš grad u naše ruke! Ne želim da prihvatim da smo naš Novi Sad zaista izgubili, mi smo samo na trenutak dozvolili da neko drugi o njemu brine. Samo treba da se vratimo na humanije prakse koje su već postojale odranije.

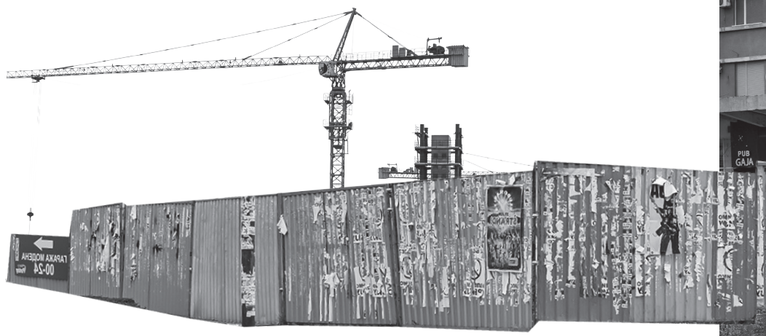

Foto: Marija Erdelji

LAZAR KUZMANOV,
arhitekta i urbanista

NOVI SAD ŽRTVA KULTUROCIDA

Piše: Branislava Opranović

Onog trenutka kad je kultura zamrla u ovom gradu, kada su se javili negativni trendovi u masovnoj kulturi, kad su preovladali šund i kič, sve to se kao domino efekat razlilo po svim segmentima grada

Foto: Marija Erdelji

– Novi Sad je pre svega žrtva kulturocida i tek potom i urbicida i ekocida i svega što se može nazvati tim imenom. Onog trenutka kad je kultura zamrla u ovog gradu i kada su se javili negativni trendovi u masovnoj kulturi, kad su preovladali šund i kič, sve to se kao domino efekat razlilo po svim segmentima grada. Sad, kad bi se neko pobunio zbog ovoga što kažem i rekao, pa Novi Sad je bio Evropska prestonica kulture, ne bih imao šta da mu uzvratim – kaže urbanista i, kod nas i u belom svetu, cenjeni i višestruko nagrađivani arhitekta Lazar Kuzmanov, Novosađanima poznat i po uspešnoj rekonstrukciji zgrade Radničkog univerziteta, jednog od simbola Novog Sada. S Kuzmanovim razgovaramo o narušenom identitetu grada u kome živi i stvara, te o bolnim estetskim, urbanističkim, arhitektonskim rešenjima i tačkama, koje su poslednjih godina uzburkale krv i izazvale revolt građana Novog Sada.

Kuzmanov smatra da, ako je Novi Sad po nečemu bio prepoznatljiv, onda je to građanska opredeljenost i kulturološka osetljivost za očuvanje identiteta.

– Onog trenutka kada kreće poplava svega što nije novosadski, tada se stvaraju negativni pravci koji se odnose i na planiranje razvoja grada. Grad u svojim okvirima i u svom identitetu polako nestaje i pretvara se u nešto što nismo mislili da će biti. Plasirana ideja da će naš grad jednog dana biti milionski, potpuno je pogrešna. Umesto da se teritorijalno ravnomerno razvijamo i da se ulaže u divne delove Vojvodine, pošli smo idejom beogradizacije i izgradnje grada koji više nema granice kao preduslov za humani život koji ga je krasio svih ovih godina – smatra Kuzmanov.

U centru Novog Sada novoizgrađeni objekat garaže okružuje ograđeno gradilište zaraslo u korov već tri godine. O podzemno, a nadzemno vidljivim garažama kod Banovine i u gradskom jezgru, čija je gradnja oštetila Tanurdžićevu palatu i Crkvu Imena Marijina, te dobrano uznemirila stanovnike, urbaniste i zaštitare, Kuzmanov, prenoseći iskustvo iz evropskih gradova, ističe:

– Naravno da nemam ništa protiv podzemnih garaža, one su neophodne u gradskim jezgrima, jer na najbezbolniji način rešavaju mirujući saobraćaj. Ali u kojem god sam evropskom gradu boravio, video sam da podzemne garaže ni na koji način ne utiču na organizaciju prostora koji se nalazi iznad njih. Drugim rečima, nevidljive su. Kod nas je obrnuto, jer „pečurke“ koje se javljaju iznad garažnih platoa, potpuno uništavaju nasleđeni prostor. Da li je to moglo da se uradi drugačije – da, moglo je. A da li će se jednog dana to popraviti, siguran sam da hoće. Ovo stanje je neprihvatljivo. Pre svega sa estetske strane.

Novi Sad već se godinama „gradi razaranjem“, tj. „razara gradnjom“, te delanjem van pravila struke, čime se ubija arhitektonsko, urbanističko, kulturološko, identitetsko i svako drugo nasleđe Novog Sada.

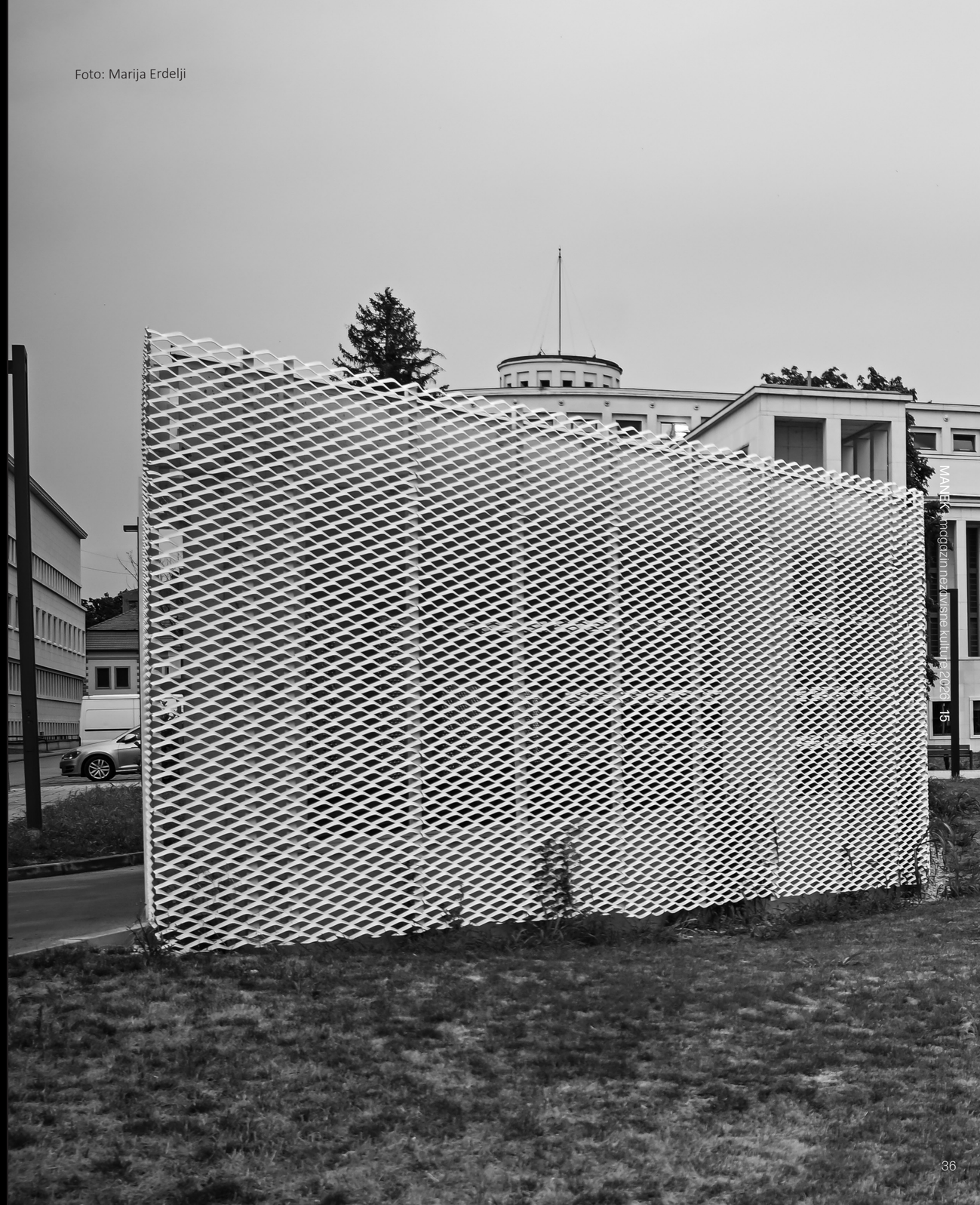
– Novi Sad je specifičan grad i kada govorimo o njegovom razvoju, moramo biti realni i reći da je Novi Sad mlad grad. Prošlo je tek stotinak godina od ozbiljnije urbanizacije – podseća Kuzmanov. – A, da li bi grad bio ovakav da urbanizacije i u kasnijim godinama nije bilo, pa, sigurno ne bi. Ponosni smo na trasu Bulevara oslobođenja, jer je otvorila gradsku strukturu i omogućila brzu komunikaciju kroz grad, kao što je i pre toga probijen Bulevar Mihajla Pupina i napravljena fenomenalna promenada. Takvom urbanizacijom poremećena je postojeća nasleđena blokovska struktura, stradalo je puno objekata, nestale su Jevrejska ulica, Jermenska crkva... Ali, danas ne bismo mogli pričati o savremenom Novom Sadu da to nije učinjeno. Ne znam da li nam se slično i danas dešava, ali način na koji se remeti ravnoteža i identitet nasleđenih urbanističkih odnosa koji postoje u gradu i preizgrađenost, nisu dobri. Ne vodi se dovoljno računa o kvalitetu života i taj investitorski kvadrat je nešto najvrednije što se ceni u gradskom urbanizmu, što je potpuno pogrešno.

Naš sagovornik, kao posledicu toga navodi da u budućnosti neće više sva deca odrastati u zelenim blokovima Limana i unutarblokovskim parkovskim strukturama na Novom naselju i imati bogato detinjstvo, nego po nekim rezidensima, megastambenim blokovima, koji, smatra ovaj urbanista, vrlo lako mogu da se pretvore u mesta nehumana za stanovanje. Nažalost, već se vide i građani to svakodnevno primećuju, velike saobraćajne gužve, manjak zelenila i parkovskih površina, otuđenost....

Sve to stvara loš odnos prema gradu kao mestu o kome treba da brinemo i da ga čuvamo. Sve manje je, kaže Kuzmanov, optimista da se ovakve promene mogu zaustaviti, jer su baš uzele maha. Gradnju, smatra, ne treba zaustaviti, ali treba je usmeriti ka višem kvalitetu. Urbanisti su oni koji treba da kreiraju gradska urbanistička rešenja, a ne investitori, ili političari. On naglašava da imamo odličnih stručnjaka koji mogu da kreiraju grad na najbolji način, a za potrebe Novosađana.

– Nedavno sam bio u Barseloni i prisustvovao dodeli nagrade EU za savremenu arhitekturu „Mies van der Rohe". Nisam uspeo da dobijem to priznanje za rekonstrukciju našeg Radničkog, ali uverio sam se koliko je arhitektura značajan segment svakog društva i koliko je cenjena u razvijenim sredinama. Stanovnici Barselone vole svoj grad i s neverovatnom posvećenošću i energijom trude se da grad izgleda još lepše. To nama nedostaje, da više volimo svoj grad! Da se prema njemu ne ponašamo kao prema prostoru koji nas se ne tiče. Moramo shvatiti da bez našeg grada ne možemo opstati i onda mu se moramo posvetiti više, kako bi bio lepši. Koliko vidim, potrebama građana. Nadam se da će ta prevaga jednog dana biti u njihovu korist – zaključuje Kuzmanov. Novosađani se ponovo bore za svoje „pravo na grad". I izboriće se za to. Uostalom, to je prostor koji oni koriste i toga političke strukture i oni koji odlučuju o gradu moraju biti svesni. Jaka lokalna samouprava neophodna je da bi se delovi grada razvijali pod okriljem i po potrebama građana – zaključuje Lazar Kuzmanov.

Foto: Marija Erdelji

SPOMENIK UBIJENIMA NADSTREŠNICOM I NOVI SAD NA VODI

ZBIJENI REDOVI GRAĐANA U ODBRANI GRADA

Piše: Branislava Opranović

Zborovi podneli krivičnu prijavu Visokom javnom tužilaštvu – Posebnom odeljenju za suzbijanje korupcije u kojoj se „jasno i pravno argumentovano targetiraju odgovorna lica, koja svesno i zlonamerno kroje urbanističke planove po meri krupnog kapitala, a na štetu javnog interesa, bezbednosti i zdravlja Novosađana“

Nepokolebljiv stav građana – odbacivanje nacrta Urbanističkog plana priobalja Novog Sada (obuhvata gradnju Novog sada na vodi kojim se izmešta odbrambeni nasip uz Dunav, čime se grad dovodi u rizik od poplava, odvaja reka od grada višespratnicama i uništava preostalo zelenilo); zahtev za stavljanje van snage svih štetnih planova koji grad pretvaraju u poligon za investitorski profit, te oštro neslaganje, po hitnom postupku, zbog, mimo procedure, sprovedenog konkursa i izbora rešenja za spomenik ubijenima nadstrešnicom na Železničkoj stanici u Novom Sadu – zasigurno će ostati zabeleženi u analima grada kao primer dobro organizovanog, moćnog ispoljavanja građanske neposlušnosti i istrajnosti, te iskazivanje čvrstih ubeđenja u ispravnost borbe.

Tokom pisanja teksta koji sledi, i završetka ovog broja časopisa *Manek* (polovinom jula 2026), javnost je obaveštena da je u slučaju „Nadstrešnica“ Apelacioni sud usvojio žalbu Višeg javnog tužioca u Novom Sadu i potvrdio otpužnicu protiv Gorana Vesića, Jelene Tanasković, Anite Dimoski, Milana Spremića, Marine Gavrilović i Dejana Todorovića.

Priča je, do tada, tekla ovako:

Odbranu grada osmislile su slobodne mesne zajednice Liman I, III i „Ivo Andrić“, zajedno sa Zborovima Novog Sada, podnošenjem primedbe na Nacrt plana za generalnu urbanističku regulaciju uz Bulevar despota Stefana sa više od 2800 potpisa građana, uz krivičnu prijavu koju je potpisalo 1760 građana i sa tim su izašli pred Komisiju za planove Grada Novog Sada.

Organizatori akcije poručili su i javnosti saopštili da „neće dozvoliti dalju institucionalnu gluvoću pred urbanističkim nasiljem koje se sprovodi u Novom Sadu“.

Uz to, građani su podneli i krivičnu prijavu Visokom javnom tužilaštvu – Posebnom odeljenju za suzbijanje korupcije. Ova prijava, iznose zborovi, „jasno i pravno argumentovano targetira odgovorna lica koja svesno i zlonamerno kroje urbanističke planove po meri krupnog kapitala, a na štetu javnog interesa, bezbednosti i zdravlja Novosađana... Dosta je bilo betoniranja, uništavanja i rasprodaje grada... Bićemo istrajni i branićemo svoj grad svim legitimnim i demokratskim sredstvima...“ ...Novosađani su potom prisustvovali sednici Komisije, nameravajući da iznesu dokaze o proceduralnom kršenju i bezakonju koje prati ovaj plan i buduće sprovođenje projekta Novi Sad na vodi, u čemu su brutalno sprečeni. Sve primedbe su odbijene. Zbog sumnje da je predsednik komisije u sukobu interesa, zborovi Novog Sada podneli su zahtev za izuzeće Komisije za planove, nakog čega su napustili sednicu. Pisac i aktivista Nebojša Novi Milenković, po napuštanju sale, istakao je da je sednica Komisije „ruganje i vređanje građana“.

Građani okupljeni u zborovima saopštili su da „imajući u vidu višegodišnju pogubnu urbanističku politiku koju ova vlast sprovodi, a koja kulminira padom nadstrešnice na renoviranoj Železničkoj stanici, ona nema nikakav legitimitet da inicira niti uz pomoć lojalnih komisija i investitora sprovodi bilo kakve planove“!

Način na koji je realizovan konkurs i izabrano rešenje za spomenik ubijenima (šesnaestoro ljudi) nadstrešnicom na Železničkoj stanici u Novom Sadu 1. novembra 2024, pored toga što je beskrupulozno uvredljiv i skandalozan, i proceduralno je upitan. Uz to, degutantnosti izabranog trenutka za raspisivanje konkursa posebno pridonosi činjenica da se sve dešava nakon što žrtve, njihove porodice i javnost svedoče da, i posle 20 meseci (u vreme sačinjavanja ovog teksta), za zločin još niko nije optužen, procesuiran, niti osuđen, bez obzira na nalaze Anketne komisije koja ukazuje na odgovorne za tragediju.

Umetnička udruženja (DaNS, UPIDIV, ULUV) obratila su se Gradu i javnosti, apelujući da se konkurs ne raspisuje dok se ne utvrde krivci za pad nadstrešnice i ubistvo nesrećnih ljudi.

Foto: Marija Erdelji

Foto: Marija Erdelji

Međutim, režimska kuhinja osmišljava, diktira i silom ostvaruje sve čega se dohvati, pa i „veštački“, mimo procedure izveden, konkurs. Građani i stručna javnost otvoreno zahtevaju da se izabrano rešenje nikada ne izvede. Reč je o delu akademskog umetnika Gorana Čpajka i inženjera arhitekture Zorana Tucića. Oni su dobili prvu nagradu u iznosu dva miliona dinara.

Konkurs je objavljivan tri puta. Javna nabavka koja je bila raspisana početkom novembra 2025, obustavljena je, jer pristigle ponude nisu ispunjavale sve kriterijume konkursa. Nabavka je ponovo raspisana početkom marta ove godine. Članovi žirija su se menjali. Nagrada je ostala nepromenjena. Struka je stava da je neobično i neuobičajeno da za ovako važan objekat, spomenik ubijenima, na konkurs pristigne samo osam rešenja. To nedvojbeno govori da tema nije došla u pravom trenutku, nije izabran pravi momenat da se razmišlja o tome kako će spomenik izgledati, te da je vrlo teško očekivati da tako mali broj predloga rešenja može izroditi kvalitet. Procedura je tekla po svaku cenu, insistiralo se na sprovođenju konkursa. Projektni zadatak nije stručno postavljen, umetnici nisu imali smernice za rad, te stručni žiri nije imao kriterijume po kojima je trebao da bira pobedničko rešenje.

Sudeći po javno iznesenim stavovima o ovoj temi, Novosađani su blizu jedinstvenom mišljenju da konačno rešenje spomenika koje treba da čuva uspomenu na korupcijom i nemarom ubijene ljude, izabere struka, uz poštovanje propisa i procedure, zajedno sa Novosađanima, uz nezaobilaznu saglasnost porodica žrtava – ali – tek po procesuiranju odgovornih i utvrđivanju krivaca za pad nadstrešnice.

Građani okupljeni u zborovima Novog Sada i slobodne mesne zajednice Limana I i III, pak, poručuju da, kada je o urbanističkom planu izmene priobalja Novog Sada reč, čvrsti su u stavu da će, „ukoliko lokalna samouprava nastavi da ignoriše zakon i volju naroda, sledeći korak biti pokretanje postupaka pred Ustavnim sudom kroz inicijativu za ocenu zakonitosti celog plana, kao i korišćenje svih dostupnih instituta građanskog prava za blokadu radova na terenu“.

Foto: Marija Erdelji

ESTELA RADONJIĆ ŽIVKOV,
konzervatorka i antropološkinja

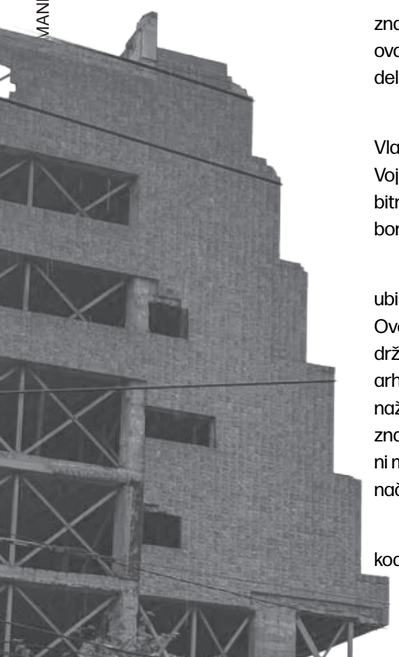
Generalštab SIMBOL OTPORA

Piše: Teodora Jonuzović

Nada u mogućnost promena leži u promenjenoj svesti građana, u njihovoj upornoj borbi. To uverenje podupire i činjenica da je jedan od studentskih zahteva i očuvanje Generalštaba

„Pokušaj rušenja Generalštaba u Beogradu, skidanje zaštite sa ovog objekta, pokušaj je rušenja moderne srpske države, odnosno rušenje onoga što je demokratsko društvo. On se nalazi na mestu najbitnije raskrsnice u Beogradu, verovatno i u Srbiji, to je mesto nastanka moderne srpske države“, kaže konzervatorka i nekadašnja zamenica direktora Republičkog zavoda za zaštitu spomenika kulture Estela Radonjić Živkov. Dok trenutna vlast planira da na mestu tog objekta izgradi luksuzni kompleks i hotel američkih investitora, struka i građani Beograda grčevito se tome protive.

Razlozi protivljenja nisu samo prometni i infrastrukturni, već i svest o istorijskom i kulturološkom značaju tog mesta, kao i pravu građana na okolinu i grad. Iako je od 1955. godine, kada je počela gradnja, ovaj magnum opus arhitekte Nikole Dobrovića simbolična kapija Beograda, sada više od 20 godina stoji delimično napušten i razoren, a već neko vreme na meti je vlasti radi generisanja profita.

Oko raskrsnice Nemanjine i Ulice Kneza Miloša podizane su prve zgrade ministarstava, zgrada Vlade i Narodna skupština su u neposrednoj blizini, dok današnji Generalštab stoji na mestu stare Vojne akademije Kraljevine Jugoslavije. Sve zajedno ove građevine čine istorijski deo Beograda. Kao bitno vojno utvrđenje i sedište Ministarstva odbrane, kompleks Generalštaba je gađan tokom NATO bombardovanja 1999. i ostaje u takvom stanju do danas kao zaostavština traume.

– Generalštab, ali i sama raskrsnica, nose značajan duh mesta. Odmah ispod raskrsnice ubijen je premijer Zoran Đinđić, tuda je prošla i pogrebna povorka kralja Aleksandra I Karađorđevića. Ovo mesto označava i kraj i početak. Lokacija je simbol i gubljenja i vraćanja ili ponovnog vaskrsenja države. Kompleks je utvrđen za kulturno dobro 2005. i sigurno je među prva tri kulturna dobra moderne arhitekture koja su utvrđena u Srbiji. U trenutku proglašavanja za kulturno dobro Generalštab je, nažalost, već bio bombardovan i vrednovana je samo njegova arhitektura, arhitektonski i urbanistički značaj. Sada mu sve druge vrednosti podižu relevantnost, ali one tada nisu bile prepoznate, nije mu dat ni memorijalni značaj koji je ceo kompleks vremenom dobio, postao je simbol bombardovanja, na neki način i stradanja Srbije, raspada Jugoslavije – objašnjava Estela Radonjić Živkov.

– Za novu vlast i nove državne strukture ovo mesto ima samo visoku cenu građevinskog kvadrata, kod nas se sve meri vrednošću kvadrata, a ne vrednošću objekta, simbolike, kulturnog nasleđa. Sve ono što se podrazumeva kao vrednost, za vlast nije vrednost. Njima je na umu jedino cena kvadrata – dodaje sagovornica.

Ubrzani nastanak „elitnog naselja“ Beograd na vodi, pokrenut nezakonitim rušenjem u Hercegovačkoj ulici na Savamali, dobija nastavak u obliku širenja na uštrb kulturnog dobra i skidanja zaštite čak sa petnaest objekata u neposrednoj blizini.

Interesovanje za zemljište na kojem je smeštena zgrada Generalštaba, započelo je, prema rečima Estele Radonjić Živkov, nedugo posle njegovog razaranja. Ona podseća da su pokušaji da se Generalštab ukloni, posle bombardovanja, bili brojni. Čak i za vreme demokratskih vlasti taj plac je nekoliko puta trebalo da bude ustupljen ili prodat, ali tadašnje Ministarstvo kulture to je zaustavilo.

– Sadašnji ministar kulture falsifikuje dokument u svoju korist. Svi njihovi pokušaji tako su aljkavi i traljavi. Donošenjem leks specijalisa krše se drugi zakoni, a njegovim autentičnim tumačenjem negira se odluka o utvrđivanju zaštite iz 2005. godine. To je ozbiljno kršenje pravne države i sistema, jer jedan leks specijalis praktično derogira celu službu i sistem zaštite i državne uprave. I zato je rušenje Generalštaba rušenje pravne države, jer su svi ti zakoni (leks specijalis i autentično tumačenje) protivzakoniti, protivustavni, te protiv zdravog razuma – tvrdi sagovornica.

Kroz pokušaje skidanja zaštite kulturnim dobrima postalo je jasno kako vlast koristeći sračunat zaborav prekraja istoriju zarad trenutne koristi. Kolektivno sećanje biva izmenjeno okrutno utilitaristički, jer se, kako o tome piše sociolog Todor Kuljić „ zaboravlja ono što je za vladajuće grupe nekorisno“... „Interesi uvek uređuju odnos javnog pamćenja i zaborava kao i način korišćenja zapamćenih sadržaja, a, ideologije, predstavljaju selektivno pamćenje kao autentično i neiskrivljeno“. Ova vlast verovatno ideologiju i nema, **već je pokreće čisti interes**, pa zato i misli da može da promeni prošlost, zaboravi činjenice i ne prizna krivicu prošlosti.

Po rečima Estele Radonjić Živkov problem našeg društva i jeste to što se nikada nismo suočili sa svojom prošlošću, ni sa ustancima, ni sa ratovima, pa ni sa devedesetim godinama prošlog veka, što predstavlja 100 godina našeg nepamćenja i neobraćanja pažnje na kulturu, istoriju.

– Drago mi je da nova generacija to definitivno radi, što pokušava, jer su dovoljno odvojeni od svega, pričaju o vrednostima hladne glave, a ne samo kroz lična sećanja. To je svojevrstan preokret, jer sve vreme do sada nasleđe je bilo otuđeno – služba zaštite utvrdi kulturno dobro, a građani i ne znaju zašto je to tako, niti se pitaju. Promene koje se dešavaju i koje će se desiti, nama konzervatorima sada će otežati posao. Ali to je dobro, jer više niko neće moći da smisli, sruši i poremeti bez uključivanja građana. Nećemo više biti bez prava na grad, prava na nasleđe i na normalan život. Ove promene će stvoriti jedan kvalitetan sistem, u kome se građani zaista pitaju. U središtu savremenog sveta je čovek, pojedinac, a država treba da postoji kako bi zadovoljila potrebe pojedinca.

– Građani više neće da ćute. Pad nadstrešnice Železničke stanice u Novom Sadu probudio je svest i osećaj kod građana da je to što se, nažalost, dogodilo, moglo da se dogodi svakome od nas. Da mi je neko pre deset godina rekao da će 20 hiljada ljudi stati i braniti kulturno dobro, ne bih verovala. Sada smo došli u situaciju da naši građani znaju šta brane i zbog čega, da vrednosti ne mogu baš tako lako da se uništavaju. Veliki je društveni preokret imati mlade, obrazovane ljude, koji shvataju šta su vrednosti. To je ono što je spasilo Generalštab – postao je simbol otpora.

Naša država, nažalost, štiti one na vlasti. Kako da verujemo takvoj državi? Kako da verujemo državi u kojoj je sistem bezbednosti i prava suspendovan? Svi radovi, crveno-bele trake i prekopavanje grada nisu znaci progresa, već znaci permanentnog rizika. Bez suočavanja, pitanja i pobune ostajemo u rizičnom društvu, društvu katastrofa, u kome vanredno stanje preti da postane normalno. Da li građane obeshrabruje gubitak sigurnosti, simulacija zakona, pucanje infrastrukture i život u opasnosti? Po svemu sudeći, izgleda više ne. Jer, i po mišljenju naše sagovornice, protesti su načinili veliku promenu, javnost sve prati – građanstvo je shvatilo da ima pravo na grad, čist vazduh i vodu, na kulturu, na obaveštenost, jednom rečju pravo na život.

Ako je pravo na grad zaista pravo na život, onda je zadatak nezavisne scene da pokuša da učini taj život mogućim, kroz solidarnost, zajednički rad i odbijanje da se pristane na nametnuti poredak.

Zgrada Generalštaba Foto: Mašina

Ne:BITEF

borba za javno dobro

Piše: Borisav Matić

Ne:Bitef je za nešto manje od dva meseca realizovan zahvaljujući entuzijazmu kulturne zajednice koja je želela da pruži otpor cenzuri

Kroz celu njegovu istoriju, Bitef možemo posmatrati kao studiju slučaja kroz koju se prelamaju aktuelna kulturna politika, odnos vlasti prema kulturi, ali i kritički odnos kulture spram društvenog trenutka. Osnovan 1967, Bitef je u svojim počecima bio snažno obeležen najmasovnijim studentskim buntom u Jugoslaviji i time pridobio kontrakulturni karakter. Potom je sve do kraja Hladnog rata bio jedno od retkih mesta gde su umetnici sa Istoka, Zapada i iz nesvrstanih zemalja mogli da se sastaju, sledeći zvaničnu politiku Jugoslavije. Tokom ratom i sankcijama obeleženih devedesetih bitefovski je plamen nastavio da gori, između ostalog jer je postojala potreba za kontinuitetom održavanja kulturnih događaja zarad osećaja normalnosti. A u poslednje dve godine Bitef je postao simbol urušavanja kulturne infrastrukture i odmazde vlasti prema svakom kutku scene koji se pokazao kao kritički nastrojen. Naposletku, u decembru 2025. Bitef je kroz svoju *ne*institucionalnu, nezavisnu, gerilsku formu, koja je ujedno bila i glasno *ne* cenzuri, vraćen studentskoj i građanskoj pobuni, otporu represiji i stvaranju alternativnih prostora slobode.

Kultura podređena geopolitičkim interesima

Ako posmatramo Bitef kao studiju slučaja, svakako da se i represija koju festival trpi u poslednje dve godine ne može posmatrati kao izolovan proces, već kao deo sistemskog urušavanja slobode umetničkog izražavanja ne samo u Srbiji već i u čitavoj Evropi. Održavanje 58. Bitefa u oktobru 2024. dogodilo se u trenutku kada mnoge evropske države imaju sve manje tolerancije za kritičke stavove kulturnih institucija i organizacija, koji odstupaju od zvaničnih politika nacionalnih vlada. Kada je Milo Rau na otvaranju Bitefa te godine kritikovao Rio Tintov planirani rudnik litijuma u Zapadnoj Srbiji kao neokolonijalni projekat, udario je u srž strateških interesa Nemačke i Evropske komisije koje taj projekat podržavaju pre svega zbog razvoja automobilske industrije. Istovremeno, udario je i u interese Srbije koja rudnik litijuma podržava ne zarad dobrobita domaće javnosti, već zarad podrške koju trenutna srpska vlast zauzvrat dobija od Nemačke i Evropske unije.

Deo javnosti u Srbiji istakao je da su oštre kritike Rauovog govora potekle od ambasade Nemačke u Beogradu, pre svega od ambasadorke koja je demonstrativno napustila otvaranje festivala. Potom su usledili pritisci Sekretarijata za kulturu Grada Beograda da se tadašnji direktor i umetnički direktor festivala javno ograde od rediteljevog govora. Nakon što su odbili, Grad je kaznio Bitef time što bez prethodne naznake nije produžio ugovor tadašnjem umetničkom direktoru Nikiti Milivojeviću, ostavljajući festival bez umetničke direkcije svega sedam meseci pre uobičajenog termina manifestacije. Ubrzo je Grad prepolovio Bitefov budžet i promenio pravilnik kako bi moć odlučivanja skoncentrisao u Odboru festivala. Time je jedan od najznačajnijih evropskih pozorišnih festivala žrtvovan, jer je uputio kritiku autoritarnim i neokolonijalnim geopolitičkim procesima. Žrtvovan je od strane sopstvene države, ali i Nemačke sa čijom pozorišnom scenom je Bitef izgradio neraskidive veze.

U međuvremenu, mnoge druge ugledne evropske kulturne manifestacije našle su se pod sličnim oblicima represije. U februaru 2026. nemački ministar kulture Volfram Vajmer pokušao je da smeni direktorku Berlinala Trišu Tatl zbog propalestinskih stavova koje su na festivalu izneli učesnici, odustavši od svojih namera zbog burne reakcije javnosti. U aprilu 2026. celokupni žiri Venecijanskog bijenala podneo je ostavku svega nedelju dana pre početka manifestacije, usled pritisaka koje je trpeo zbog odluke da za nagrade ne razmatra predstavnike država čiji su lideri na poternici Međunarodnog krivičnog suda (Izrael i Rusija). Ovi primeri nažalost svedoče da je u današnjoj kulturnoj klimi Evrope uobičajeno da kulturne manifestacije trpe odmazdu zbog javnih gestova koji odstupaju od zvanične politike država u kojima se odvijaju.

Ne:Bitef, Foto: Tanja Drobnjak

Represija, cenzura i odgovori

Nakon što je novooformljeni Odbor Bitefa pozvao Miloša Lolića da bude kustos 59. Bitefa, ubrzo smo se na Lolićev poziv i odobrenje Odbora kao kokustosi pridružili Ana Vujanović i ja. Niko od nas troje ovu odluku nije doneo olako, jer nismo želeli da se naše uključenje u rad Bitefa tumači kao davanje legitimiteta represiji Grada Beograda nad festivalom. Ipak, poziv smo prihvatili, jer smo želeli da probamo da stanemo na put daljem urušavanju Bitefa kao javnog dobra. Naša namera bila je da se institucionalni resursi festivala iskoriste kako bi se kulturnoj zajednici i publici pružilo izdanje koje se suočava sa stvarnošću. Taj segment naše borbe za društvenokritički program festivala ostao je najvidljiviji, s obzirom na to da je selekciju Odbor kasnije cenzurisao, te je ona u izmenjenoj formi realizovana kroz ne:Bitef.

Međutim, važno je istaći i drugo polje borbe u koje smo bili uključeni, odupiranje predlogu da Fondacija „Mozzart" postane zvaničan sponzor festivala. Ovaj predlog je u više prilika dolazio od članova Odbora koji su insistirali da, u trenutku radikalnih budžetskih rezova, Bitef treba da prihvati sponzorstvo koje mu se nudi kako bi uopšte bio u mogućnosti da se realizuje. Kao kustoski tim svaki put odbijali smo ovaj predlog, vodeći se idejom da Bitef treba da se realizuje novcem poreskih obveznika i kredibilnih sponzora, a ne novcem koji bi ugrozio, ili čak uništio integritet festivala. Višestruko insistiranje određenih članova Odbora na ovom predlogu takođe je deo šireg društvenog procesa u kom kompanije poput „Mozzarta" peru svoj ugled kulturnim i humanitarnim donacijama, a deo scene ih prihvata jer je finansiranje kulture svedeno na minimum. Tako je upravo „Mozzart" osnovao „Teatar humanosti", po kompaniji Milenium tim nazvana je jedna od scena Beogradskog dramskog pozorišta, a prostor za kreativne industrije Ložionica, iako u državnom vlasništvu, služi za pokušaj pranja imidža Beograda na vodi. Ipak, zamisao da Fondacija „Mozzart" bude sponzor festivala poput Bitefa priziva apsurd razmere Joneska.

Ne:Bitef, predstava *Proces Peliko*, Foto: Jelena Janković

Potrebno je napomenuti i da smo, dok smo još radili kao kustoski tim zvaničnog Bitefa, osetili podelu na kulturnoj sceni oko pitanja da li Bitef pod okriljem gradske vlasti Srpske napredne stranke, u trenutku eskalacije društvenog nasilja, uopšte treba da se održi. Deo scene smatrao je održavanje festivala prioritetom, budući da je preživeo ratove i sankcije 90-ih, potom i pandemiju, te da mora imati i relevantnu ulogu u trenutnoj društvenoj krizi. Drugi deo scene bio je stava da bi čak i društveno-kritičko izdanje festivala u polarizovanoj društvenoj atmosferi, kao festival Grada Beograda, predstavljao „iluziju normalnosti", odnosno da bi stvorio lažnu sliku da je kritička i slobodarska kultura moguća u okvirima institucija. Drugim rečima, društveno-kritički 59. Bitef bi kao izuzetak u delovanju institucija u Srbiji bio predstavljen kao pravilo pred međunarodnom kulturnom zajednicom. Uvažavajući ovakva mišljenja, Ana Vujanović se povukla iz kustoskog tima Bitefa u septembru 2025.

No na kraju se ispostavilo da Grad Beograd nije bio spreman da toleriše bilo kakav oblik kritičke kulture, nezavisno od toga da li bi takva kultura popravila ugled Srbije pred međunarodnom javnošću. Odbor festivala odbio je predloženi program 59. Bitefa, ne prihvatajući da se predstava dokazanog Mila Raua nađe u selekciji. Ipak, njihova cenzura bila je povod da se kulturna scena ujedini u realizaciji ne:Bitefa. Oko toga nije bilo spora, gerilski format bio je prepoznat kao adekvatno sredstvo otpora.

Samoorganizovanje ne:Bitefa

Pisanje o ne:Bitefu za Manek sa sobom nosi gotovo ironičnu specifičnost - festival koji se skoro šest decenija odvijao u institucionalnim okvirima u 2025. realizovan je „u egzilu", na nezavisnoj sceni. Zbog toga mi se čini da je u ovom tekstu naročito važno osvrnuti se na model rada koji je postojao prilikom realizacije ne:Bitefa, koji je mnogo bliži praksama na nezavisnoj sceni, nego organizaciji rada bilo kog institucionalnog festivala. Iskorak u vaninstitucionalni prostor omogućio je da se ne:Bitef realizuje samoorganizovano, odnosno da sledi principe horizontalnog odlučivanja, solidarnosti i brige.

Ne:Bitef, Foto: Nata Korenovskaia

Vrlo brzo nakon cenzure programa, Miloš Lolić, Ana Vujanović i ja smo se okupili sa Jelenom Knežević, dugogodišnjom bivšom izvršnom direktorkom Bitef festivala, i Ksenijom Đurović, bivšom selektorkom i tadašnjom izvršnom direktorkom festivala, u nastojanju da organizujemo gerilsko izdanje festivala koje bi bilo zasnovano na cenzurisanom programu. U isto vreme javila se inicijativa dela studenata/kinja Fakulteta dramskih umetnosti da se realizuje gerilski festival, što je ukazivalo na rasprostranjenu potrebu kulturne scene da pruži otpor represiji. Ubrzo su se inicijativi pridružili i brojni kulturni radnici koji su prethodnih godina bili saradnici institucionalnog Bitefa, kao i kolege/nice sa nezavisne scene koji su po prvi put učestvovali u realizaciji bitefovskog festivala. Raznolika mreža saradnika podrazumevala je da su se tokom rada susrele veštine i iskustva stečena tokom: realizacije velikog međunarodnog festivala, studentskog samoorganizovanja prilikom blokada fakulteta i protesta, kao i dugogodišnjim radom na nezavisnoj sceni.

Iako je ne:Bitef bio manjeg obima od standardnog izdanja Bitefa, veliki broj učesnika, koji podrazumeva i kolege/inice iz inostranstva, zahtevao je kompleksnu i brzu organizaciju. Za te potrebe osnovane su radne grupe koje su imale specifične ciljeve usmerene ka realizaciji određenog segmenta programa (primera radi, konkretne predstave ili tribine) ili su bile usmerene na širu delatnost (poput medijske grupe). Kako se realizacija festivala odvijala i kako su bili potrebni novi saradnici, oni su se na poziv tima pridruživali radnim grupama. Ovakav model rada interno je bio označen kao „kapilarna organizacija". U okviru radnih grupa svaki član imao je jednako pravo

Ne:Bitef, predstava *Proces Peliko*, Foto: Jelena Janković

glasa i nije bilo liderskih pozicija. Pored toga, ovako razgranat model rada podrazumevao je da retko ko ima pregled celine procesa, ali taj izazov bio je prevazilažen kontinuiranom komunikacijom, izraženom ličnom odgovornošću i poverenjem.

Ne:Bitef je bio realizovan uz samo 4.000 evra novčane pomoći Gete instituta. Taj novac služio je kako bi se pokrili osnovni i neophodni materijalni troškovi, a svi koji su učestvovali u radu donirali su vreme i energiju. Ne:Bitef je u vrlo kratkom roku, za nešto manje od dva meseca, održan zahvaljujući entuzijazmu kulturne zajednice koja je želela da pruži otpor cenzuri. U javnosti je upravo taj gest nepristajanja privukao dosta medijske pažnje, kao i sam program o kom se detaljno pisalo i govorilo. Ipak, u ovom tekstu želim da naglasim da ni tog programa ni slobodarskog čina otpora ne bi bilo da proces rada na realizaciji festivala nije bio zasnovan na solidarnosti, brizi i poverenju između ljudi koji su ga stvarali.

Poziv na udruženi čin otpora

Problem Bitefa nije dugoročno rešen ne:Bitefom. Ovaj tekst pišem u junu 2026. kada je novi Odbor već najavio ovogodišnje zvanično izdanje festivala koje bi trebalo da se održi u septembru. U tom Odboru nalaze se i dva člana koja su u prethodnom sazivu glasali za cenzuru, a mnogi članovi odbora i ne bave se pozorištem ili nisu bili Bitefova publika decenijama unazad. Da stvar bude još gora, takav Odbor sebi je dodelio selektorsku funkciju i sklopio program koji na površini deluje kao bitefovski, ali koji ne sadrži nikakav koncept koji bi predstave objedinio. O tome koliko je program politički benigan po vlast u Srbiji možda ne vredi ni govoriti.

Reč je o kidnapovanju institucije kulture koja je kroz svoju istoriju služila kulturnoj zajednici i publici, a koja sada postaje simulakrum doskorašnjeg sebe. Bitef u tome ponovo nije usamljen, već reprezentativni primer besramne privatizacije i preuzimanja javnih kulturnih dobara. Kulturna scena će ovom procesu morati da pruži otpor. Stoga, ne:Bitef ne bi trebalo da bude zapamćen kao izolovan čin otpora u 2025, već kao poziv da se udruženo borimo za slobodarsku kulturu, svako na svojim frontovima unutar iste borbe.

Ne:Bitef, predstava *Dora ili ko će da prošiva prsluke?*
Foto: Nata Korenovskaia

RADIJSKI ODJEK
nezavisne kulturne scene

Piše: Lidija Krnjajić

Podrška prostoru slobode

„Društveni radio predstavlja jedan od najvitalnijih oblika alternativnih medija, posebno u svojoj ulozi platforme za *grassroot* komunikaciju. Definisan je svojom nezavisnošću, nekomercijalnom orijentacijom i participativnom strukturom, što ga razlikuje od državnih i komercijalnih radijskih sistema."

Društvene i nezavisne radio stanice su medijska forma čiji je cilj stvaranje prostora ili davanje glasa specifičnim lokalnim zajednicama, određenoj niši društva ili društvenom angažovanju. Danas, kada su nezavisni oblici organizovanja gotovo marginalizovani, devastirani i na rubu opstanka, i kada su kultura, pa i kultura oglašavanja i informisanja, pretežno vezane najviše za društvene mreže, važno je podsticati i medijske oblike poput nezavisnih radio stanica. Uprkos finansijskim pritiscima i nedostatku sistemske podrške, njihov opstanak počiva na entuzijazmu pojedinaca, solidarnosti publike kroz crowdfunding i alternativnim modelima samoodrživosti. One su veoma interesantna i *živa* forma komuniciranja. Nezavisne i društvene stanice posebno se izdvajaju kao kategorije koje predstavljaju oblik borbe protiv, pre svega, cenzure, a zatim i borbe protiv izumiranja izgovorene reči i glasa bez slike. One su prostori zvuka na kojima možemo da čujemo odjek nezavisne kulturne scene, ali i prostori saznanja, slobode saopštavanja i informisanja, i upravo stoga – njihov opstanak je ključan.

Radio zahteva i neguje aktivno slušanje, što je dragoceno danas u vremenu vizuelnog preopterećenja. I dok se na mrežama nalazimo u prostoru netransparentnih algoritama, nezavisne i društvene radio stanice pružaju nam priliku da slušamo kurirani sadržaj, da čujemo glas lokalnog, nezavisnog i marginalizovanog. Ovakve radio stanice nisu samo izvor informacija, već i generatori zajednice – mesta gde se aktivisti, umetnici i građani povezuju, solidarišu i pokreću direktne društvene promene na lokalnom nivou. Mapiranje i razumevanje ovih stanica je čin podrške prostorima slobode.

U daljem tekstu susrešćemo se sa primerima dobrih praksi radija na nezavisnoj kulturnoj sceni Srbije i sa savetima i uputstvom kako samostalno napraviti internet društvenu *(community)* radio stanicu. Uputstvo i savete za kreiranje nezavisne društvene radio stanice, koje prenosimo, sačinio je Nenad Pinter iz organizacije Jednostavno rečeno Beograd.

Društveni i nezavisni radiji širom sveta često se oslanjaju na open-source rešenja kao deo svoje infrastrukture. Nije reč samo o tome da je softver besplatan, već o tome da ga svako može koristiti, proučavati, menjati i prilagođavati sopstvenim potrebama. Baš kao što open-source softver nastaje iz zajednice, tako i društveni radio nastaje kroz zajednicu ljudi koji dele znanje, iskustva i alate.

Korišćenjem programa otvorenog koda, radio stanica ne mora zavisiti od skupih licenci i zatvorenih platformi. Umesto toga, možete sami da gradite i održavate sopstvene radijske sisteme, oslanjajući se na mrežu programera, tehničara, aktivista i drugih radija koji doprinose zajedničkoj sceni.

Zato open-source nije samo tehničko rešenje već i deo šire kulture zajedničkog rada, transparentnosti i slobodnog pristupa znanju i vrednostima koji su često u samoj osnovi nezavisnih društvenih radija kao i nezavisne društvene scene.

Foto: Luka Knežević- Strika

Kako napraviti internet community radio koristeći open-source alate

Prvi korak bio bi da od vašeg internet provajdera zatražite da vam dodeli statičnu IP adresu. Zatim instalirate **Debian** server. Iako server možete iznajmiti, preporučujemo da pokrenete lični server na vašem starom računaru, gde kasnije možete okačiti i vašu arhivu, igrati se multimedijom ili prenositi programe uživo.

Drugi korak je Icecast server. Opet neki server :) On je zapravo servis poput pošte ili, još bolje, kao youtube za radio stanice. Iz čitavog sveta. Ravnopravno da se čuju. Ne broji rejting. Ali trenutno o njemu ne morate brinuti jer on se automatski pokreće kada pokrenete glavni motor radio stanice a to je...

AzuraCast + Liquidsoap

AzuraCast vam je lepo uređen, vizuelni komandni centar radija, i svuda ga nosite sa sobom. Vašoj radio stanici pristupate preko browsera (preporuka je da se koristi Mozzila Firefox, isto open-source alat) gde upravljate muzičkom bibliotekom, pravite rasporede emitovanja, pratite statistiku slušanja, birate pesme koje želite upravo da slušate...

Njega pokreće algoritam (motor) **liquidsoap**, jezik specijalno usavršen za prenos zvuka uživo (ne znam da li sam vam rekao da je open-source), koji samostalno kontroliše ujednačenost nivoa pesama, da bude ravnomeran shuffle vaše plejliste. I ključno je da reguliše da sve glatko teče kada imate emisiju uživo.

Sad kad ste sve namestili i pokrenuli radio stanicu, sledi najuzbudljiviji deo. Kako da se vašim slušaocima javite uživo?

Ukoliko se javljate uživo preko računara, tu je (pogađate open-source) alat po imenu **BUTT** (broadcast using this tool). Uđete u podešavanja, namestite vašu radio adresu i ime MC voditelja, kliknete connect, i vaš glas odlazi u etar po celom svetu. Za android uređaje, procedura je ista, a aplikacija se zove **BroadcastMyself.**

U narednom koraku, ukoliko želite da pravite DJ žurku preko radija, možete instalirati **Mixxx** koji vam omogućava miksovanje muzike uživo, povezuje se na vaš radio, istom procedurom kao i prethodni alati. U gornjem desnom uglu imate ON AIR ikonicu.

Na kraju našeg pregleda o radijskim i zvučnim alatima otvorenog koda, dodajemo **Ardour** ili **Audacity**, alate za montažu audio snimaka, snimanje džinglova, najava emisija, pravljenje muzike...

Za sve nedoumice posavetujte se sa vašom drugaricom/drugom programerom, ili nam se javite na koordinator@nezavisnakultura.net.

RADIO APARAT – Alternativni glas kulture

Radio Aparat je internet radio stanica, koja je sjajan primer kako nezavisni mediji mogu da ponude drugačiji, kvalitetan i raznolik sadržaj u moru jednoličnog i komercijalnog. Nastala je 2016. u Beogradu, u prostoru galerije Kolektiv u Karađorđevoj ulici (Savamala), a od 2020. program se emituje iz Drinčićeve ulice na Dorćolu.

Radio se pozicionirao kao ključna tačka susreta za sve koje zanimaju alternativni glasovi, kultura i društveni angažman u Srbiji. Radio Aparat ima raznolik program koji, pored muzičkog, nudi diskurzivni program u formi različitih emisija putem kojih se možete informisati o trenutnim stanjima i zbivanjima u kulturi i društvu. Ova stanica se izdvaja i važan je deo nezavisne kulturne scene u Srbiji, jer funkcioniše kao svojevrsno glasilo kulture. Kroz razgovore, intervjue i autorske emisije, stanica otvara važne društvene i kulturne teme. To je prostor za kritičko mišljenje, analizu aktuelnih zbivanja i dijalog o temama koje su uglavnom skrajnute ili čak i u potpunosti nedostupne u tradicionalnim i komercijalnim medijima.

Program radio stanice Radio Aparat dostupan je na platformi Mixcloud.

EKOLOGIJA SVESTI I POBUNA PROTIV ESTRADNE DEPONIJE

NOVOSADSKI neposlušni Domus radio

Piše: Igor Mihaljević

Uloga Domus Radija, osim što se fokusira na muziku, umetnike i priče iz Srbije i Jugoslavije, jeste da aktivno utiče na promene u društvu.

– Pojačavanjem glasa nezavisne muzičke i kulturne scene, kojoj je svojstveno da preispituje nametnuta pravila i ustaljene norme, Domus Radio se prvenstveno obraća mladima, jer se u njihovoj pobuni prepoznaje ista energija koja je pokretala i pre 30 godina.

I to je moguće: u teškoj ekonomskoj i društvenoj klimi, beznađu despotskog režima i emigraciji ka EU, stišnjeni između preovlađujućeg muzičkog treša i satiranja rok muzike, dva sredovečna Novosađanina odlučila su da pokrenu nezavisni, slobodni internet radio čiji je cilj da publici ponudi kvalitetnu muziku i jednako vredne informacije. Domus Radio, od milošte zvan „Neposlušni", nedavno je i zvanično uvršten u registar srpskih medija, a kako je sve počelo, govori glavni i odgovorni urednik **Dragan Milanović**, popularni **Toza:**

– Domus Radio nije nastao u vakuumu, već iz decenijskog iskustva na frontu, gde se presecaju umetnost i otpor. Moj profesionalni put obeležili su Boom93, B92, Otpor!, Ovo je zemlja za nas?!? i Kulturanova, a Domus vidim kao prirodni nastavak tih aktivnosti", kaže Toza i pojašnjava da su i domaća muzička scena, i Domus Radio, opstali uprkos pokušajima marginalizacije, jer je Domus (DOmaća MUzička Scena, *prim. aut.*) nastao prvo kao emisija, pa kao buking agencija, i sada, u konačnoj formi, kao radio.

Tehnički direktor **Đura Ćurčić** je još ranih devedesetih, kao šesnaestogodišnjak, puštao muziku u rok klubovima koji su bili poslednje oaze dobrog ukusa, usred najezde folkoteka u kojima se slušao turbo-folk.

– To je bio lični čin pobune protiv preovlađujućeg sistema vrednosti. Zatim dolazi Studentski protest '96/97. gde aktivno učestvujem, a u medije ulazim nekoliko godina kasnije kao snimatelj i montažer u urbaNS-u, i kasnije na gradskoj TV Apolo. Posle petooktobarskih promena učestvujem u osnivanju više NVO, od kojih su neke i danas veoma aktivne, a Domus Radio nastaje u preseku snažne potrebe za društvenim angažmanom, značajnog medijskog iskustva i večne ljubavi prema muzici", poentira Ćurčić.

Osim što se fokusira na muziku, umetnike i priče iz Srbije i Jugoslavije, uloga Domus Radija je da aktivno utiče na promene u društvu. Pojačavanjem glasa nezavisne muzičke i kulturne scene, kojoj je svojstveno da preispituje nametnuta pravila i ustaljene norme, Domus Radio se prvenstveno obraća mladima, jer se u njihovoj pobuni prepoznaje ista energija koja je pokretala i pre 30 godina.

– Iako su okolnosti danas potpuno drugačije, muzika se pojavljuje kao univerzalni jezik koji povezuje generacije, kaže Ćurčić, a Milanović dodaje da je misija radija, između ostalog, i da popuni novonastali prazan prostor kvalitetnim zvukom i zdravim, kritičkim stavom prema stvarnosti.

– Domus Radio je naš odgovor na opštu kakofoniju i estradnu deponiju koja se nudi kao jedina stvarnost. Biramo da budemo glas onih koji odbijaju sivilo, koji umeju da misle i čuju – ubitačan je Toza.

Naši sagovornici ističu da je ovakva ideja morala da krene baš iz Novog Sada, jer ih je jedan tragičan i besmislen gubitak 16 nevinih života naterao da vrište na sav glas u nadi da će njihov vapaj za pravdom neko čuti. Novi Sad je istorijski „multikulti" – spoj kultura koje daju autentičnost ovom gradu, a Domus Radio planira da bude simbol grada koji taj identitet čuva od banalizacije. Program Domus Radija nije podilaženje masi, već beskompromisno zastupanje vrednosti koje su oblikovale njihove stvaraoce.

Hteli ili ne, u kontekstu Domus Radija uvek se potežе i tzv. Jugoslovensko pitanje. Naši sagovornici nisu jugonostalgičari u prekomerno izraubovanom značenju i polaze od pretpostavke da, iako smo sada u različitim državama, kultura i mentalitet bivših članica SFRJ jesu zajednički i na tim osnovama vredi graditi budućnost i nove odnose u regiji.

– Jugoslovenstvo ne doživljavamo kao nostalgiju, već kao vrhunski kosmopolitizam i put ka napretku civilizacije. Da bismo se pokrenuli, potrebna nam je kultura kao gorivo. Potrebno je oplemeniti duh da bi vazduh postao zdraviji. To je ekologija svesti koja nam je preko potrebna – kaže Toza, potcrtavajući toksičnost kleronacionalizma kao glavnog generatora mržnje od Vardara do Triglava.

Sa duhovitim dvojcem rastali smo se uz reči: „Neposlušno, nezavisno, budno i bez kompromisa"! Upravo radio kakav je Srbiji, Vojvodini i Novom Sadu očajnički potreban.

Foto: Nikola Stojanović

ČETIRI VODE: sestrinstvo, jedinstvo i radikalna nega

Piše: Lidija Krnjajić

Sastajalište Četiri vode u selu Ljubanje kod Užica svedoči o tome kako se teorijski koncepti radikalne nege i solidarnosti mogu živeti i sprovoditi van institucionalnih i komercijalnih okvira.

„Nega predstavlja svojevrsni relacioni skup praksi i diskursa između ljudi, objekata i okruženja; to znači da se nega uvek dešava kroz odnose – ona je vezivo između sopstva i spoljašnjeg sveta." (Hobart, Kneese, Radical care).

Kada razmišljamo o nezi u radikalnom smislu, ona nadilazi paternalizovani koncept brige za druge/drugo gde se uspostavlja hijerarhija od strane onoga koji „pomaže" u odnosu na onog kojem se „pomaže" – i u tom slučaju uvek je superiorniji onaj koji pomaže. Radikalna nega se, za razliku od paternalizovanog pristupa nezi, fokusira na kolektiv, razumevanje, solidarnost i međuzavisnost, i radije označava „osećanje sa" nego „osećanje za". U tom smislu, radikalna nega prestaje da bude privatna i komodifikovana, rezervisana samo za privilegovane, već postaje politički i društveni čin. Ona aktivno preispituje strukture koje proizvode sistemsko nasilje, nepravdu, isključivanje i slično. Negovati radikalno u stvari znači odbiti ulogu pasivnog primaoca ili uzvišenog spasioca i umesto toga graditi zajednice i prostore otpora kroz solidarnost i kolektivnost.

Četiri vode, Foto: Miloš Bojović

Sestrinstvo

Kada govorimo o prostorima koji se temelje na principima radikalne nege danas, neizostavno je spomenuti Četiri vode. U situaciji u kojoj se trenutno nalazi kulturna scena u Srbiji, podvrgnuta pokušajima suzbijanja svakog kulturnog sadržaja i bilo kakvog oblika otpora represivnim sistemima, što nezavisne prostore suočava sa neprekidnim izazovima, veoma je značajno otkrivati mesta poput Četiri vode. Četiri vode nastaju iz dugoročnog umetničkog rada „Kuća na četiri vode", koji su 2014. započele sestre Nataša i Jelena Prljević, „a koji se fokusira na individualne i kolektivne ekologije strahova koji oblikuju naša sećanja, sukobe i potencijal za isceljenje i promenu". Rad nastaje kao svojevrsni dijalog i ponovno povezivanje sestara. Jelena i Nataša putem ovog umetničkog rada preispituju, pronalaze i iznova stvaraju zajedničko sećanje i na taj način se ponovo povezuju. Rad „Kuća na četiri vode" je igra koju one oblikuju i razvijaju od vizuelnog, tekstualnog, zvučnog i prostornog sadržaja do vrlo konkretnog – otvaranja intimnog prostora ka zajednici. Na taj način, transformacijom ličnog dijaloga u kolektivni prostor, Četiri vode postaju primer radikalne nege u praksi, mesto gde se umetnost, objekti i ljudi prepliću u potrazi za zajedničkim isceljenjem i društvenom promenom.

Od 2020. započinju fizičku obnovu i izgradnju seoskog domaćinstva u koje su, osim porodice Prljević, uključeni i bliski saradnici i prijatelji. U okviru ovog procesa otvaraju se vrata za zajednicu i različite predloge u osmišljavanju i građenju jednog takvog prostora za svakoga. Kolektivnim promišljanjem i adresiranjem potreba različitih aktera u kulturi i društvu uopšte, sastajalište Četiri vode postaje mesto na kojem kolektivnost funkcioniše kao jedan poseban, važan, možda čak i jedini način opstanka, a u službi stvaranja boljeg, solidarnijeg i otvorenijeg društva. Tokom godina na imanju niču različiti objekti – kuće, biblioteka, konaci – koji se grade snagom zajedništva.

Kolektivne prakse

Specifikum ovog mesta leži u zajedničkom radu, razumevanju i konkretnim, direktnim akcijama unutar lokalne zajednice i šire. Smešteno u selu Ljubanje kod Užica, ovo seosko domaćinstvo nudi specifičan prostor i ambijent unutar kojeg porodica Prljević organizuje čitav niz događaja i okupljanja tokom godine. Kao prvi primer njihove prakse navešću organizovanje rezidencijalnog boravka, koji je poseban zbog nenametnutog edukativnog karaktera. Otvaranjem vrata za različite pojedince, bez jasne usmerenosti na određene discipline ili produkcije, Četiri vode kreiraju prostor za građenje i razumevanje infrastrukture nege i otpora – stvaranje otpora putem nege. Promišljanje značenja i mogućnosti otpora kroz kolektivnost i ideja da svaka individua putem svoje specifične prakse može indirektno ili direktno da reaguje i ponudi modele aktivnog otpora današnjim represivnim sistemima, kao i razumevanje da je svako od nas jedinstven i da se deljenjem vlastitih strahova, trauma, ali i sposobnosti sa kolektivom, zapravo gradi čitava infrastruktura i mreža dovoljno snažna da uruši represivnost, ključna je ideja celokupnog rezidencijalnog programa.

Osim rezidencijalnog programa, sastajalište Četiri vode se na različite načine bavi lokalnom zajednicom – organizuju se filmske večeri tokom kojih se emituju igrani i animirani filmovi za mlade. Još jedan vid upoznavanja lokalne zajednice i edukacije o kolektivnosti sprovodi se putem društvene igre. Ideja leži u radu sa mladima tokom kojeg oni mogu samostalno da kreiraju igru, a sve da bi se pojedinci usmerili jedni na druge unutar grupe, ali i da bi se podsticali mašta i razmišljanje. Tu je i organizovanje okupljališta oko otvorenog ognjišta, koje spajanjem verovanja i tradicije postaje proces i mesto čišćenja, kolektivnog razmenjivanja priča, utisaka i međusobne pomoći. Mesto oko kojeg se prepliću priče i energije sveta i sreću ljudi, mesto građenja dijaloga i stvaranja ideja.

Kroz ovakve prakse, akterke projekta Četiri vode aktivno se uključuju u borbu protiv nepravde, nasilja i razaranja kulture i zajedništva, čineći svoje društveno angažovanje duboko sadržajnim. Vodeći se principima zajedničkog rada, ali i zajedničkog odmora, one kroz svoj program uzajamno prožimaju omladinski, aktivistički, lokalni i umetnički rad. Posebno važna instanca koja se neguje u praksi ovog kolektiva jeste koncept kolektivnog (ne)rada. Odmor kao aktivna praksa otpora u stvari je produžetak radikalne nege. Koncept „odmor je otpor" utemeljen je u savremenom shvatanju da odmor u kapitalističkom hiperproduktivnom vremenu nije luksuz ili nagrada nakon iscrpljujućeg rada, već je osnovno ljudsko pravo, ali i radikalan politički čin. Odmor je prostor reparacije i prostor isceljenja i kada promišljamo odmor u kolektivnom smislu, on predstavlja vreme tokom kojeg jedni drugima dajemo dozvolu da usporimo. U sastajalištu Četiri vode odmor je praksa otpora, gde se šetnjama, boravkom u prostoru (prisutnosti) ili samo jednostavnim odmorom daje mesto građenju solidarnije i aktivnije zajednice.

Četiri vode, Foto: Miloš Bojović

Sestre Prljević su i koosnivačice transnacionalne umetničke platforme HEKLER, nastale 2018. u Bruklinu, kada su vrata svog tadašnjeg doma otvorile za potrebe zajednice. Kroz HEKLER one podstiču eksperimentalno i kolektivno promišljanje gostoprimstva i sukoba, spajajući kustoske, umetničke i pedagoške prakse sa fokusom na oslobodilački potencijal kolaboracije. Putem ovih negujućih metoda povezivanja različitih pojedinaca, gradi se zajednica čija su vrata uvek otvorena i u kojoj primat imaju humani, antiratni principi otpora. Kolektivnost i razmena znanja u sastajalištu Četiri vode postavljeni su u sam fokus, kao jedini mogući prostor spasa u sadašnjem trenutku. Sastajalište Četiri vode u selu Ljubanje svedoči o tome kako se teorijski koncepti radikalne nege i solidarnosti mogu živeti i sprovoditi van institucionalnih i komercijalnih okvira. U društvenom i kulturnom kontekstu koji teži izolaciji pojedinca i gušenju svakog kritičkog promišljanja, ovo mesto nudi preko potreban prostor slobode i alternativne modele organizovanja. Ono nas podseća da otpor represivnim sistemima ne mora uvek biti bučan, već se može snažno graditi kroz svesno usporavanje i kolektivnost.

Deljenjem sopstvenih strahova, trauma, ali i znanja i sposobnosti unutar ove otvorene zajednice, gradi se dugoročna i stabilna infrastruktura nege. Upravo u toj fluidnosti, gde pozicije onoga koji pomaže i onoga kome se pomaže nestaju u korist horizontalnosti, leži oslobodilački potencijal ovog prostora koji ostaje primer jedinog mogućeg puta opstanka danas.

Četiri vode, HEKLER, Letnja škola, kolektivni rad, Foto: Joshua Nierodžinski

ZAJEDNICA UMETNOSTI I KULTURE (ZUK)

Vreme za neposlušnost

Piše: Silvia Dražić

„Najbolja je ona vlada koja uopšte ne vlada“

H. D. Toro

Priča je već nebrojeno puta ispričana. I s lica i s naličja. Hronologija događaja već opšte poznata. Ipak neke se priče moraju neprestano ponavljati, kao opomena i upozorenje.

Najpre je pala nadstrešnica na Železničkoj stanici u Novom Sadu i ubila šesnaest nedužnih, tu zatečenih ljudi. To je bila posledica. Kako u Rečniku srpsko-hrvatskog književnog jezika piše: posledica je ono što nužno sledi, nastaje, izlazi iz uzroka. Uzrok ili uzroci su već većini bili znani. Pohlepa, korupcija, nehaj, nemar, nebriga za građane, pa onda i posledični neprofesionalizam, već su premrežili i nagrizli celokupno društveno tkivo, ali možda je tek ovaj krvavi ishod-posledica ukazao na to koja je njegova mera. Postao je javan i vidljiv u svom neminovnom i nemilosrdnom dejstvu. „... čitav nebeski svod vladajuće ideologije srušio se na društvo, ili tačnije, na ono što je od njega ostalo nakon decenija njegova neoliberalnog rastakanja“ (B. Buden).

Društvo je zapelo, građani zastali u komemorativnom i protestnom ćutanju. Zanemeli i zgranuti stajali su u 11 i 42, dan za danom, na ulicama i trgovima 16 minuta u tišini. A onda je tišina postala preglasna.

Režim je reagovao onim što je najbolje umeo: nasiljem i brutalnošću.

Usledio je studentski odgovor, blokade, nenasilni štrajkovi i protesti. Studentski pokret je svojom odlučnošću, posvećenošću i, konačno, svojom žrtvom promenio društvo. Iznova ga senzibilisao za vrednosti zajedništva i solidarnosti. Istovremeno, nastupajući kao kolektivno telo bez imena i lica, koje bi pokrenulo uvežbane napadačke mehanizme režima, studenti su promenili pravila igre. Uobičajene poluge režima zaškripale su i zaribale.

S druge strane, studentski pokret je svojom organizacijom, direktnom demokratijom kao strategijom otpora, plenumski odlučujući o svakom svom koraku i istupu, doveo u pitanje predstavničku demokratiju kao „zlatni standard“ i „mjernu jedinicu današnjeg svijeta“ (S. Horvat, I. Štiks). Time je u svom zahtevu nadišao politički i društveni okvir u kojem je nastao. Otud izostanak konkretnije podrške iz osvedočeno „demokratskog sveta“.

Početni zahtevi studenata bili su sasvim jednostavni i samorazumljivi: samo da se poštuje zakon, da institucije rade svoj posao i da se krivci privedu pravdi. Ipak, i to je bilo previše. Jer ono što nije izrečeno ali je implicitno podrazumevano i konačno svima jasno, jeste da institucije, pod okriljem aktuelnog režima, nikada neće raditi svoj posao valjano. Kad je implicitno postalo eksplicitno, studentski zahtev se radikalizovao: traži se raspisivanje izbora.

U međuvremenu, epidemija se širi i zahvata sve slojeve društva. Protesti postaju sve masovniji. Studenti hodaju od grada do grada, od sela do sela i artikulišu nagomilano i potisnuto nezadovoljstvo. Svojom rešenošću i neustrašivošću i druge oslobađaju od straha. Nezadovoljstvo izlazi iz privatnog u javni prostor. „Ljudi su izašli na ulice, jer je to jedino mjesto na kome još mogu realno artikulirati solidarnost kao formativno iskustvo društva“ (B. Buden).

Na drugoj strani zbijaju se redovi. Kradu, lažu, biju, gaze. Spremni su na sve da očuvaju svoje pozicije i stečeno blago. Nasilje je normalizovan, štaviše društveno poželjan model ponašanja. Rađa se i neguje nova društvena grupa u usponu: batinaši. Svaka neposlušnost se promptno i nemilosrdno kažnjava. Kao i najbezazlenija podrška studentima. Za pozajmljivanje stolica gubi se posao. U nedostatku vlastitih ideja režim perfidno preuzima, ponavlja i zagađuje akcije studentskog pokreta, nastojeći da ih obesmisli.

Pred našim očima urušavaju se škole, univerziteti, zdravstvo, razara kultura i prevodi u nacionalne, zavičajne i pravoslavne tonalitete, pustoše gradovi. Rasprodaju prirodni resursi...

Studenti pozivaju građane da se i sami organizuju po uzoru na studentski model. Niču zborovi građana. Pored podrške studentima, oni nastoje da povrate svoja građanska prava i uloge i učestvuju u odlučivanju o stvarima koje se tiču svih. Sve je manje ravnodušnih. Jer, kako Gramši o tome pre sto godina piše: „Ko istinski živi, ne može da ne bude građanin, onaj ko zauzima stranu (partigiano).“

Ilustracija: *Zajednica umetnosti i kulture (ZUK)*

Zajednica umetnosti i kulture (ZUK)

Cela zemlja se giba, talasa, budi se nada. Promena se čini nadohvat ruke. Samo je treba dovoljno ispružiti.

Na tom talasu u martu 2025. formira se i Društveni front. Horizontalnom, teritorijalnom udruživanju građana pridružuje se profesionalno. Kako sami u svojoj *Deklaraciji* pišu: „Suočeni sa dubokom društvenom i političkom krizom koja se manifestuje kroz institucionalnu korupciju, siromaštvo, rastuću nejednakost i društvene podele, represiju, rasprodaju prirodnih resursa i uništavanje životne sredine u našoj zemlji, mi, svi dole potpisani, okupili smo se oko zajedničkih vrednosti i ciljeva kako bismo se suprotstavili ovakvom stanju stvari i obavezali se da radimo na rešavanju sistemskih problema koji su ga prouzrokovali.”

Društveni front predstavlja asocijaciju radničkih kolektiva, sindikata i formalnih i neformalnih strukovnih zajednica i udruženja grupisanih po različitim sektorima kojima pripadaju. Nastao je s ciljem da zajedničkim delovanjem doprinese ispunjenju studentskih zahteva, sistemskim promenama u društvu koje će vratiti suverenitet samim građanima i kroz direktnu demokratiju dovesti do njihove emancipacije. Centralni dokument Fronta je *Programski minimum,* koji nastaje kroz javne diskusije i radionice, uz učešće svih priključenih sektora.

Jedna od članica Društvenog fronta je i Zajednica kulture i umetnosti (ZUK), plenumski organizovana neformalna inicijativa različitih aktera i akterki koji rade u polju umetnosti i kulture u Srbiji. ZUK prekoračuje međusektorske granice, članstvo dolazi najviše iz oblasti nezavisne kulture, ali isto tako i iz javnog (ustanove kulture) i privatnog sektora. Režimski udar na kulturu je tako masivan i tako razoran, da je na neki način iznudio i učinio neophodnim ovo povezivanje.

Zajednica kulture i umetnosti (ZUK), kao i Društveni front, preuzimaju model odlučivanja i delovanja od studentskog pokreta. Zasnovan je na solidarnosti, uzajamnoj podršci, samostalnosti i humanizmu i pre i iznad svega na deliberativnoj demokratiji koja kao strategija nenasilnog otpora kroz plenumski rad generiše i alternativne modele društvenosti. Zajednica umetnosti i kulture postavlja se kao opozicija postojećim, od strane režima zarobljenim, ućutkanim i poslušnički paralisanim institucijama i demaskira i odbacuje njihove korumpirane mehanizme.

ZUK je kroz zajednički rad i kolektivno autorstvo do danas proizveo više dokumenata. Najpre je to *Deklaracija* koja dijagnostikuje aktuelno stanje u kulturi, nemilosrdnu devastaciju na svim nivoima kulturnog delovanja. No, ne zaustavlja se na kritici koju gotovo svakodnevno pobuđuju i iznuđuju uvek novi povodi i razlozi, nego predlaže i razvija izlazne strategije „za dan posle", kojima bi se ovaj strmoglavi pad i pustošenje zaustavili i polje kulture iznova uredilo. *Deklaracija* ZUK-a formuliše minimum uslova za pokretanje rekonstrukcije razorenog i poniženog polja kulture, savremenog stvaralaštva i nasleđa na principima horizontalnog učešća. Upravo je taj anticipativni rad, naziranje i pred-uređivanje nadolazeće budućnosti posebno dragoceno jer u ovom sumornom vremenu (nevremenu) pokazuje da je drugačije ustrojstvo u kulturi (i društvu) ne samo zamislivo nego i moguće i izvodivo.

Drugi dokument je *Apel međunarodnoj javnosti* koji se obraća relevantnim međunarodnim institucijama, međunarodnoj akademskoj zajednici i istaknutim profesorima, istraživačima, umetnicima i intelektualcima u dijaspori. Intencija *Apela* je da doprinese vidljivosti onoga što se dešava u Srbiji, da izbistri ono što u zvaničnim saopštenjima ostaje zamagljeno ili nevidljivo stvarajući privid normalnosti i zakonitosti.

Ne:Bitef, Foto: Tanja Drobnjak

Apel upozorava da se svaki javni kritički angažman kulturnih radnika, akademske zajednice i nezavisne scene nemilosrdno kažnjava te da su sistemska represija, politički pritisci i nasilje svake vrste postali već podrazumevani i legitimni metod ophođenja sa „neposlušnom" kulturom. Polje kulture time se prazni i potiskuje, ostaje bez slobodnog glasa i omalovaženo i prezreno postaje sve manje važno u javnom prostoru.

Posebnu pažnju *Apel je* posvetio manifestaciji EXPO 2027, pozivajući međunarodnu javnost na oprez, budući da se prihvatanjem učešća na ovoj izložbi, lažno predstavljenoj i slavljenoj kao izuzetan kulturni i razvojni događaj, legitimiše ne samo netransparentnost i nezakonitost u poslovanju, nego i osiromašenje i isušivanje polja kulture proisteklo iz ogromnog prelivanja javnih sredstava u njegovu kratkotrajnu spektakularizaciju.

Upravo u danima pisanja ovog teksta ZUK je objavio *Poziv na bojkot svih EXPO programa* kojim poziva sve aktere na kulturnoj sceni da odbijanjem učešća ne pristanu na „davanje kulturnog legitimiteta politici koja istovremeno urušava institucije kulture, sužava prostor slobodnog stvaralaštva i kažnjava one koji odbijaju poslušnost".

No kako uništavanje kulture nije samo sistemsko nego se gotovo svakodnevno sprovodi na „terenu", pretnjama, zastrašivanjem, kaznama, cenzurom, zabranama i odmazdama... za svako izražavanje kritičkog stava, mišljenja ili gesta podrške studentima ZUK je prošle godine pokrenuo *Hroniku represije u kulturi* i sproveo istraživanje ne bi li detektovanjem i obznanjivanjem brojnih slučajeva ispleo svojevrsnu mrežu koja može da potakne međusobnu solidarnost i uzajamnu podršku i tako obezbedi zaštitu građana izloženih represiji. Jer, mada to tako dobro zvuči, nije lako biti i ostati neposlušan.

Mnogo toga je u igri i pod pretnjom: zaposlenje, pa onda i preživljavanje, profesionalna pozicija, društveni ugled (blatne kupke su u pripravnosti), sloboda, porodica, zdravlje, pa i sam život. Ukazivanje na činjenicu da čovek nije jedini i prepušten sam sebi u svojoj pobuni, može ohrabrivanjem da je omasovi i učini efikasnijom.

U svojoj *Hronici represije* ZUK je zabeležio niz direktnih ali i posrednih, nekad banalnih, a nekad i „prikrivenih" mera kojima režim kažnjava svaki nepristanak i pokušaj slobodoumnog mišljenja i delovanja u polju kulture: cenzura, crne liste smene, preuređivanje upravnih odbora, renoviranja i zatvaranja zgrada, zabrane, otkazivanja, otpuštanja, tužbe, finansijske inspekcije, vanredne kontrole, neustupanja prostora, javna targetiranja, omalovažavanje... Konkretnim beleženjem slučajeva političke odmazde Hronika generiše neku vrstu kontraarhiva koji je svedočanstvo jedne sramne istorije ali, istovremeno, i sam sobom deluje kao instrument neposlušnosti.

O pravu na neposlušnost još su u 18. i 19. veku pisali Ž. Ž. Ruso i H. D. Toro, smatrajući da građani imaju pravo neposlušnosti prema nelegitimnim vlastima i institucijama, bez obzira na njihovu legalnost. Štaviše, prema Torou dužnost je građana da se pobune protiv tiranske i nepravedne vlasti jer upravo u njoj, u neposlušnosti, nahodi se potencijal za promenu društva. „Kad subjekat odbije poslušnost i službenik da otkaz, revolucija je izvršena" (H. D. Toro).

Građanska neposlušnost, kako o tome piše italijanski politički mislilac Paolo Virno, „danas predstavlja elementarnu i nezanemarljivu formu političkog delanja". Ona ne može da pregovara s državom jer upravo propituje njen autoritet, samu moć države da zapoveda. Kao prvi „nivo nepotčinjavanja" (M. Hardt, A. Negri), neposlušnost ne pristaje na nametnuti izbor i stoga ima kapacitet da generiše nešto sasvim novo, *tertium datur*. Studenti su svojim smeštanjem izvan aktuelnog i dobrano kompromitovanog polja političkog otvorili taj novi prostor. Upravo u njemu, građanska neposlušnost deluje kao jedan od suštinskih subverzivnih političkih alata.

HRONIKA REPRESIJE U KULTURI

Rezime – novembar/decembar 2025.

Pokretanjem Hronike represije u kulturi u novembru 2025. godine, Zajednica umetnosti i kulture (ZUK) – neformalni kolektiv radnika i radnica u različitim poljima kulturne produkcije – teži da stvori zajednički prostor u kojem je moguće deliti saznanja o represiji režima u kulturi. Na taj način ZUK nastoji da spreči zatvaranje radnika u kulturi i umetnika u okvire individualnih borbi sa sistemom, kao i našu dalju izolaciju i atomizaciju. Beleženjem primera političke odmazde preuzimamo ulogu kolektivnih svedoka, sa namerom da takvi slučajevi ne budu prećutani i zaboravljeni, već da podstaknu solidarnost, međusobno povezivanje i podršku.

Pored brojnih slučajeva ugrožavanja slobode govora i okupljanja, prava na rad, kao i kršenja zakona u oblasti kulture i kulturnog nasleđa, sa kojima je javnost već dobro upoznata, u periodu od mesec dana, od 15. novembra do 15. decembra 2025. godine ZUK je prikupio još 37 prijava manje poznatih slučajeva represije u domaćem sektoru kulture. Upitnik koji su kolege i koleginice mogli/e da popune anonimno imao je za cilj sakupljanje svedočanstava o iskustvima zastrašivanja, pretnji, uslovljavanja, otkaza, cenzure, kao i ukidanja finansijske podrške ili prava na rad onima koji su se priključili talasu protesta u Srbiji tokom 2024. i 2025. godine.

Polovinu prijava u Hronici represije u kulturi podneli su profesionalci iz Beograda, uključujući Stare Banovce i Lazarevac (19), dok je osam prijava stiglo iz Novog Sada. Po dve prijave odnose se na slučajeve u Pančevu, Zaječaru i Užicu, a prijave su podnele i kolege/inice iz Leskovca, Kragujevca, Zrenjanina i Smedereva – ukupno iz devet različitih gradova. Represija i zloupotrebe prijavljene su u velikom broju ustanova kulture širom zemlje. Među njima su se našli Narodno pozorište Leskovac, Narodno pozorište Timočke krajine „Zoran Radmilović" u Zaječaru, Dom omladine Pančevo, Filmski centar Srbije, Dom kulture Stari Banovci, Narodno pozorište u Beogradu, Pozorište „Puž", Knjaževsko-srpski teatar u Kragujevcu, Centar za kulturu Lazarevac, Narodno pozorište Užice i drugi, kao i jedna ustanova studentskog standarda – Dom kulture „Studentski grad" u Beogradu. Politički motivisano problematično postupanje prijavljeno je poimence u jednom reprezentativnom udruženju – Udruženju muzičkih umetnika Srbije.

Oblici i metodi represije bili su raznovrsni. Posebno se ističu problemi u sprovođenju javnih konkursa, kao i manipulacije u vezi sa postavljanjem direktora i upravnika ustanova kulture. U šest slučajeva prijavljeni su otkazi ili pretnje otkazom, dok je u pet slučajeva zabeležena ucena. U svedočenjima se pominje i specifičan oblik represije – delovanje poverenika vladajuće stranke na lokalnom nivou, koji zastrašuju politički nepodobne kadrove.

Interna normativna akta poput statuta i sistematizacija radnih mesta, menjana su, između ostalog, kako bi se omogućilo zapošljavanje politički podobnih kandidata bez odgovarajućih kvalifikacija, odnosno otpuštanje neposlušnih zaposlenih, kao u slučaju Šabačkog pozorišta. U Narodnom pozorištu u Beogradu, 25. septembra 2025. godine, donet je novi Pravilnik o radnoj disciplini i pravilima ponašanja zaposlenih i naknadi štete, kojim su uskraćena brojna ljudska, radna i umetnička prava zaposlenih. Slični akti doneti su i u pojedinim muzejima, uz zahteve da svim sastancima, protokolarnim posetama, besplatnim vođenjima kroz izložbe i izjavama za medije prethodi pisana saglasnost direktora.

„Neposlušni" zaposleni u ustanovama kulture širom zemlje su diskreditovani, sabotirani, izloženi uvredama i poniženju, dok su se o njihovom radu širile neistine.

Najveći broj prijavljenih slučajeva odnosio se na direktnu cenzuru, odnosno otkazivanja unapred zakazanih programa zbog učešća politički nepodobnih aktera ili zbog teme programa. Paralelno sa tim, „crne liste“ funkcionišu kao efikasan mehanizam represije, upravo zato što su nevidljive široj javnosti i jer se njihovo postojanje negira. Direktori upozoravaju saradnike da vode računa o sadržaju obraćanja na otvaranjima programa, osporava se programska autonomija urednika, a kvalitet i kontinuitet rada gradskih ustanova kulture značajno se narušavaju.

Renoviranje zgrada ili njihovo zatvaranje pod izgovorom protivpožarne zaštite predstavlja do sada retko viđen oblik represije i gušenja slobode govora. Narodno pozorište u Beogradu pokazalo se kao ključni primer primene ovog mehanizma. U drugim ustanovama, zaposlenima je prećeno gašenjem institucija i otpuštanjem celokupnih ansambala ukoliko se protesti nastave.

Nezavisna kulturna scena suočila se sa specifičnim oblikom spoljašnjeg mobinga i pritisaka, koji se manifestuju kroz tužbe, finansijske inspekcije, vanredne kontrole, kao i prekomerno administrativno opterećivanje. Nakon javne podrške studentskim protestima, prekinuto je ustupanje prostora nekim organizacijama civilnog društva pri javnim ustanovama. U više prijava doveden je u pitanje opstanak organizacija, naročito onih usmerenih ka društvenoj kritici i angažmanu. Čak i reprezentativna udruženja, poput ULUS-a, ukazuju da su ugroženi ne samo njihovi programi već i sam opstanak.

Nepravedno i nezakonito otpuštene kolege trpe brutalne posledice – ugrožena je egzistencija njihovih porodica, u nekim slučajevima i u urgentnoj meri, dok su psihičko i fizičko zdravlje, dostojanstvo i integritet ozbiljno narušeni. Kod mlađih umetnika koji su cenzurisani zbog podrške studentskom pokretu primetna je izvesna doza straha od dugoročnih posledica po svoje karijere koje su tek u razvoju. Ovakva situacija doprinosi iseljavanju radnika u kulturi i umetnika u inostranstvo, u potrazi za mogućnosti makar minimalno autonomnog rada bez političkih prinuda.

Kako akteri u svim sektorima rada u kulturi uglavnom nemaju kapacitete za pokretanje privatnih tužbi, brojna kršenja zakona i propisa ostaju nesankcionisana. Posledice represije snose isključivo same koleginice i kolege, dok pitanje odgovornosti ostaje otvoreno. Zbog negativnih iskustava sa javnim konkursima u kulturi, mnogi umetnici odustaju od učešća, čime se javna sredstva namenjena kulturi dodatno izlažu zloupotrebama. Ipak, pojedini zaposleni u ustanovama kulture sistematski evidentiraju prekršaje i krivična dela, ukazujući na kolaps pravnog sistema. Tako je, prema navodima zaposlenih u Narodnom pozorištu Užice, identifikovano čak 278 povreda Ustava, zakona (o radu, kulturi, zabrani diskriminacije, javnim službama, budžetskom sistemu itd.), kao i unutrašnjih normativnih akata.

Zajednica umetnosti i kulture nastavlja da prikuplja svedočenja o represiji u kulturi i periodično će objavljivati nove izveštaje. Represija u kulturnom sektoru se sprovodi kontinuirano, te pozivamo kolege i koleginice da prijave direktna ili indirektna iskustva, potpisani ili anonimno, putem online formulara.

[i] Pozivamo vas da pročitate izveštaj u celini na srpskom jeziku https://drive.google.com/file/d/1zqKcnMgzTuWM6LjUVsR-kMlqa84AVO4xD/view?usp=drive_link

Foto: Nikola Stojanović

Dve godine nakon pada nadstrešnice na Železničkoj stanici u Novom Sadu, događaja koji je pokrenuo lavinu protesta, otpora i borbe studenata i građana protiv koruptivnog režima, a neposredno pre ulaska ovog broja Maneka u štampu, u septembru (za oktobar) 2026. raspisani su parlamentarni izbori u Srbiji.

Информације
Information
Продаја карата
Ticket office
Чекаоница
Waiting room
Ресторан
Restaurant
Video

ISSN 2334-7090
COBISS.SR-ID 196056588